

Kapitaliseringsrenten og kravet om full erstatning ved skade på person

Universitetet i Oslo
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 571
Leveringsfrist: 25.04.2012

Til sammen 17 973 ord

23.04.2012

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Tema og bakgrunn for avhandlingen	1
1.2	Problemstillinger	2
1.3	Rettskilder og metode	2
1.4	Begrepsbruk	5
1.4.1	”Nåverdi”	5
1.4.2	”Nominelle og reelle beløp/renter”	5
1.4.3	”Neddiskontering” og ”kapitalisering”	6
1.4.4	Tapsbegrensningsplikt	7
1.5	Avgrensninger	7
1.6	Den videre fremstillingen	8
<u>2</u>	<u>FULL ERSTATNING</u>	<u>9</u>
2.1	Erstatningens formål	9
2.2	Innholdet i ”full erstatning”	10
<u>3</u>	<u>KAPITALISERINGSRENTEN</u>	<u>11</u>
3.1	Dagens rettstilstand – historisk tilbakeblikk	11
3.2	Renter – ulike komponenter	14
3.2.1	De seks renteelementene	15
3.3	Analyse av <i>Ølberg</i> (Rt.1993.1524)	16
3.3.1	Endring av kapitaliseringsrenten	16
3.3.2	Høyesteretts premisser og vurderinger	17
3.3.3	Oppsummering av Høyesteretts vurderinger	19

3.4	Kritikk av rettstilstanden	20
3.5	Annen rettspraksis om kapitaliseringsrenten	22
3.5.1	Saker for lagmannsretten	22
3.5.2	Saker i Pasientskadenemnda	24
3.5.3	Slutninger fra nemnds- og underrettspraksis	25
4	<u>EMPIRI OG ANDRE RETTSOMRÅDER – REALRENTE OG KAPITALFORVALTNING</u>	27
4.1	Realrente	27
4.1.1	Statens egen kapitalforvaltning	27
4.1.2	Slutninger om realrente og kapitalforvaltning	32
4.2	Et sideblikk til andre rettsområder	32
4.2.1	Ekspropriasjon og fast eiendom	33
4.2.2	Menerstatning	36
4.2.3	Slutninger fra øvrige rettsområder	37
5	<u>TAPSBEGRENSNINGSPLIKTEN SOM ET SUPPLERENDE ELEMENT</u>	38
5.1	Tapsbegrensningsplikt – lovmotiver, rettspraksis og reelle hensyn	39
5.2	Kasuistikk – rente og tapsbegrensningsplikt	40
5.2.1	Kort skadeperiode – høy generell funksjonalitet	41
5.2.2	Kort skadeperiode – fem år	43
5.2.3	Lang skadeperiode – høy generell funksjonalitet	45
5.2.4	Lang skadeperiode - lav generell funksjonalitet	45
6	<u>KOMPARATIV OVERSIKT</u>	47
6.1	Relevans og vekt av utenlandsk rett	47
6.2	Engelsk erstatningsrett	48
6.2.1	Wells v Wells (1998)	49
6.2.2	Kan domsresultatet være relevant i norsk rett?	50
6.3	Svensk erstatningsrett	51

6.4	Dansk erstatningsrett	52
6.5	Slutninger fra komparativ gjennomgang	53
<u>7</u>	<u>OPPSUMMERING – NIVÅ KAPITALISERINGSRENTEN</u>	<u>54</u>
7.1	Hva renten bør være	54
7.2	Hvordan renten bør fastsettes	56
7.3	Konsekvenser av redusert kapitaliseringsrente	57
7.4	Konklusjon	58
<u>8</u>	<u>REFERANSELISTE</u>	<u>59</u>
<u>9</u>	<u>LISTER OVER TABELLER OG FIGURER M V</u>	<u>A</u>

1 Innledning

1.1 Tema og bakgrunn for avhandlingen

Temaet for avhandlingen er kapitalisering av fremtidig inntektstap.

Skadelidte har krav på å få sitt fulle økonomiske tap erstattet.¹ I *Ølberg* (Rt.1993.1524) formulerer Høyesterett følgende grunnprinsipp - ”kjernen i erstatningsretten er at skadelidte ikke skal komme økonomisk dårligere ut med skaden enn om denne ikke var inntruffet.” (s. 1532) Inntektstap deles i lidt og fremtidig tap.²

Avhandlingen vil rette seg mot det fremtidige tapet, altså det tap som kommer etter oppgjørstidspunktet.³ Ved beregning av fremtidig tap knytter det seg usikkerhet, og retten må foreta en skjønnsmessig avveining av hva den fremtidige økonomiske inntekt ville vært uten skaden. Samtidig må det fastsettes hva skadelidte vil tjene med skaden. På bakgrunn av denne differansen fastsettes det fremtidige tap. Som hovedregel skal erstatningen utbetales som et engangsbeløp.⁴ Det fremtidige inntektstap må derfor neddiskonteres til en nåverdi, som utgjør den konkrete utbetalingen. Dette erstatningsbeløpet skal kunne benyttes på samme måte som en inntekt over hele skadeperioden. Ved endt skadeperiode, pensjonsalder, skal beløpet være brukt opp. På denne måten blir skadelidtes økonomiske stilling uavhengig av skaden.

I tillegg til prinsippet om full erstatning, vil prinsippet om skadelidtes tapsbegrensningsplikt ha betydning for beregningen av det fremtidige tapet. Skadelidte har en generell plikt til å begrense omfanget av skaden, og må innrette seg på en slik måte at skadeomfanget, både fysisk og økonomisk, ikke blir uforholdsmessig stort.⁵

¹ Jf. skl. § 3-1.

² Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 463.

³ Kjelland 2011 s. 380.

⁴ Skl. § 3-9 første ledd.

⁵ Skl. § 3-1 andre ledd.

Beregningen av erstatningsbeløpet gjøres i to trinn. Først må det fremtidige tap fastsettes. De årlige tap må deretter neddiskonteres til en nåverdi. Når det fremtidige tapet neddiskonteres benyttes en kapitaliseringsrente.

Kapitaliseringsrenten har stor betydning for størrelsen på erstatningen. Et årlig tap på 10 000 kroner over 20 år vil tilsvare 136 000 kroner i nåverdi hvis en kapitaliseringsrente på 4 % benyttes, med en kapitaliseringsrente på 7 % vil dette utgjøre en nåverdi på 106 000 kroner.⁶ Eksempelet illustrerer kapitaliseringsrentens betydning for erstatningsbeløpet. Valget av nivå for kapitaliseringsrenten har vært til behandling av domstolene, men siden *Ølberg* (Rt.1993.1524) ble avsagt i 1993 har man lagt til grunn en kapitaliseringsrente på 5 %. Det faktum at dommen er nær 20 år gammel og at rentesatsen har vært gjenstand for kritikk, gjør en nærmere analyse av de erstatningsrettslige prinsipper og beregningsmåter for fremtidig inntektstap interessant.

1.2 Problemstillinger

Målet for avhandlingen er å foreta en analyse av hvorvidt skadelidte ut fra gjeldende rett gis erstatning for sitt fulle økonomiske tap. Sentralt i denne analysen er en vurdering av om kapitaliseringsrenten fra *Ølberg* (Rt.1993.1524) på 5 % gir *full* erstatning. Som et ledd i denne vurderingen er det nødvendig med en klarlegging av begrepet ”full erstatning”. Begrepet er i første rekke av juridisk karakter, men det må suppleres med økonomiske betraktninger. Skadelidtes tapsbegrensningsplikt vil også analyseres. Hvor langt tapsbegrensningsplikten kan strekkes vil ha betydning for kapitaliseringsrenten. Avhandlingen vil i tillegg belyse disse spørsmålene med en komparativ oversikt.

1.3 Rettskilder og metode

Den sentrale lovbestemmelsen for avhandlingen er skadeserstatningsloven § 3-1. Bestemmelsen gir skadelidte krav på full erstatning for sitt økonomiske tap. Høyesterett fastslo i 1993 at kapitaliseringsrenten skal være 5 %. *Ølberg* (Rt.1993.1524) har deretter vært retningsgivende for all senere beregning av fremtidig tap. Kjønstad omtaler

⁶ Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 488.

dommen som et prejudikat for renteberegningen.⁷ Kapitaliseringsrenten vil derfor vurderes opp mot grunnsetningen om full erstatning.

Sentrale forarbeider er Ot.prp. nr. 4 (1972-73) og utredningene NOU 1994:20 og NOU 2011:16. Det foreligger ikke omfattende rettspraksis om kapitaliseringsrenten, men noe underrettspraksis tar opp problemstillingen. Sentrale høyesterettsdommer om kapitaliseringsrenten er *Sevaldsen* (Rt.1981.138), *Noem* (Rt.1986.178) og *Ølberg* (Rt.1993.1524). Høyesteretts- og lagmannsrettsdommer blir gjennomgått i kapittel 3. Avhandlingen vil gjennomgå vedtak fra Pasientskadenemnda og kort presentere en voldgiftsdom. Disse har meget begrenset rettskildemessig tyngde, men er tatt med for å gi avhandlingen et bredere perspektiv. I tillegg til rettspraksis foreligger det en rekke artikler i juridiske tidsskrifter som problematiserer, og kritiserer, den praksis som har etterfulgt *Ølberg*.

Når det gjelder tapsbegrensningsplikten, som drøftes nærmere i kapittel 5, er det få rettskilder utover lovtekst og praksis. De ovennevnte dommer inneholder begrensede vurderinger av tapsbegrensningsplikten. Tapsbegrensning har vært mer utførlig behandlet i relasjon til de utgifter som personskaden fører med seg. Rettspraksis har her formulert et ”nødvendig og rimelig”-vilkår, se for eksempel *Skoland* (Rt.1993.1547 s. 1558) og *Rott* (Rt.1999.1967 s. 1976). Det vil derfor være relevant å støtte seg på rimelighetsbetraktninger når rekkevidden av tapsbegrensningsplikten skal vurderes i relasjon til kapitaliseringsrenten. Slike vurderinger vil måtte benyttes da det øvrige rettkildegrunnlaget er begrenset.

Avhandlingen vil fremstille gjeldende rett, altså en *de lege lata*-presentasjon. Dette gjøres eksempelvis i punkt 3.1, som omhandler rettsutviklingen på området. I forlengelsen av *de lege lata* vil avhandlingen også gi en *de lege ferenda*-presentasjon. Dette vil i hovedsak gjøres i avhandlingens avsluttende kapittel. Avhandlingen vil også forsøke å påpeke mulige endringer i rettsstilstanden som er mer bundet til gjeldende rett. Slike vurderinger er *de sententia ferenda*,⁸ vurderinger som befinner seg i grenseland mellom *de lege lata* og *de lege ferenda*. Et eksempel på *de sententia ferenda* er

⁷ Kjønstad 1995 s. 9.

⁸ Fleischer 1963 s. 29

forslaget om en individualisert kapitaliseringsrente. Dette omtales i blant annet punkt 4.2.1.

Konklusjoner som gjøres på bakgrunn av avhandlingens juridiske og økonomiske drøftelser, vil delvis bero på rimelighetsbetraktninger. Det kan allerede konstateres at gjeldende rett er entydig, men avhandlingens mål er å identifisere både juridiske og realøkonomiske holdepunkter for at gjeldende rett er i behov av endringer.

Avhandlingen vil også vurdere utenlandsk rett. Dette for å belyse forskjeller mellom norsk og utenlandsk rett, og for å benytte utenlandsk rett til å understøtte de reelle hensyn som anføres i det øvrige analysearbeidet. Kjelland omtaler slik bruk av utenlandsk rett som å ”identifisere rettslig relevante argumentasjonslinjer”.⁹ Disse argumentasjonslinjene kan igjen fungere som en idékilde for rettsanvendelsen i Norge.¹⁰ Når fremmed rett benyttes som kilde, vil det være viktig å være oppmerksom på den kontekst de rettslige løsningene er konstruert i.¹¹ Ser man på personskadeerstatning vil mange land ha ”full erstatning” som et rettslig utgangspunkt. For å beregne den fulle erstatning vil en individuell vurdering av skadelidte da være påkrevet.¹² Inntektstapet, som er avhandlingens primære tapspost, vil i mindre grad enn utgiftserstatning være preget av normative vurderinger.¹³ Dette gjør at man som et utgangspunkt enklere kan trekke parallelle konklusjoner fra fremmed til norsk inntektstapserstatning. Kapitaliseringsrenten er av mer teknisk karakter, og derfor mer jurisdiksjonsnøytral, enn den normative utgiftserstatningen.¹⁴

Den komparative fremstillingen er forsøkt integrert fortløpende der dette er hensiktsmessig. Metoden kalles i teorien ”den analytiske metoden”.¹⁵ Det gis også i kapittel 6 en kortfattet fremstilling av utvalgte lands erstatningsfastsettelse, dette etter

⁹ Kjelland 2008 s. 36.

¹⁰ Kjelland 2008 s. 36.

¹¹ Kjelland 2008 s. 37.

¹² Graden av individuell vurdering varierer fra land til land. Se mer i avhandlingens kapittel 6.

¹³ Kjelland 2012, muntlig meddelelse.

¹⁴ Utgiftserstatning vil variere avhengig av det enkelte lands offentlige helsevesen, utbredelsen av private helseforsikringer og landenes ansvarsregler.

¹⁵ Kjelland 2008 s. 36.

den såkalte ”länderberecht”-metoden.¹⁶ Under arbeidet med avhandlingen har jeg deltatt på ett fagmøte i regi av Landsforeningen for trafikkskadde, dette for å få innblikk i de praktiske spørsmål som knytter seg til kapitaliseringsrenten.

1.4 Begrepsbruk

Avhandlingen vil gjøre bruk av en del fagøkonomiske uttrykk. De viktigste, i tillegg til tapsbegrensningsplikten, gis her en kort forklaring.

1.4.1 ”Nåverdi”

Nåverdi er det fremtidige tap målt i dagens pengeverdi. Den fremtidige kontantstrømmen (tilsvarende lønnsutbetalinger) må beregnes til en verdi tilsvarende dagens kroner. Denne nåverdien skal kunne benyttes til å ta ut et fast beløp frem til skadeperiodens utløp. Dette beløpet skal være konstant utover i perioden, og ved endt skadeperiode skal beløpet være brukt opp.¹⁷

1.4.2 ”Nominelle og reelle beløp/renter”

Nominell rente er den rente som faktisk blir utbetalt. Den reelle rente (realrenten) er den delen av den nominelle renten som ikke inneholder kompensasjon for endring i pengeverdien.¹⁸ De reelle rentene er altså korrigert for inflasjon. Legger man til grunn inflasjon på 4 % og en nominell rente på 6 %, kan følgende eksempel illustrere forskjellen mellom reelle og nominelle renter. Eksempelet er hentet fra NOU 1994:20.¹⁹

Settes 100 000 kroner i banken vil man etter 1 år ha $100\,000 \times 1,06 = 106\,000$ kroner. Dette beløpet må korrigeres for inflasjon $106\,000 / 1,04 = 101\,923$ kroner. Den reelle verdiøkningen man får av innskuddet er 1 923 kroner, som igjen er 1,92 % av det opprinnelige innskuddet. Selv om den nominelle renten er 6 % blir ikke den reelle renten høyere enn 1,92 %.

¹⁶ Lando 1966 s. 290

¹⁷ Ølberg (Rt.1993.1524 s. 1530).

¹⁸ Hylland 1995 s. 42.

¹⁹ NOU 1994:20 s. 21.

Når man benytter de nominelle verdiene i kapitalisering benyttes det nominelle prinsipp. Legger man de reelle renter til grunn, benyttes det valoriske prinsipp.²⁰ Disse prinsippene er meget viktig i avhandlingen og i særdeleshet det valoriske. Leseren bør derfor merke seg begrepsdefinisjonene. Det bør bemerkes at man ikke kan kombinere disse størrelsene i det samme regnestykket. I teorien har det blitt antydnet at Høyesterett i *Ølberg* (Rt.1993.1524) gjør nettopp dette. Se mer om kritikk av rettstilstanden i punkt 3.4

1.4.3 "Neddiskontering" og "kapitalisering"

Neddiskontering er metoden for å omgjøre et fremtidig tap til nåverdi. Fremtidig tap av inntekt skal utbetales som et engangsbetrag, og man må derfor finne frem til nåverdibeløpet som den fremtidige inntektsstrøm tilsvarer. Grunnen til at man neddiskonterer, er at det ved erstatningsberegningen skal gjøres fradrag for den avkastning skadelidte kan oppnå gjennom å disponere erstatningsbeløpet på et tidligere tidspunkt enn tapet reelt sett oppstår.²¹

Ved neddiskontering av fremtidige tap, slik som inntektsbortfall, brukes en kapitaliseringsfaktor. Kapitaliseringsfaktoren inneholder to elementer, en rente og det antall år tapet skal diskonteres for.²² Siden erstatningen skal gi skadelidte mulighet til å ta ut et beløp som tilsvarer det årlige tapet, og beløpet totalt sett skal være brukt opp ved endt skadeperiode, kalles de årlige uttak annuiteter.²³ Har man et årlig tap på 10 000 kroner over fire år og diskonteringsrenten er 5 % blir erstatningen som følger:²⁴

$$\text{Nåverdi} = 10\,000 \left[\frac{1}{1,05} + \frac{1}{1,05^2} + \frac{1}{1,05^3} + \frac{1}{1,05^4} \right] = 35\,456 \text{ kroner}$$

Forskjellen mellom 40 000 kroner, tapene summert, og 35 456 kroner, representerer altså den fordel skadelidte får ved å kunne disponere de fremtidige tap allerede fra oppgjørstidspunktet.

²⁰ Eide 1984 s. 480.

²¹ NOU 1994:20 s. 22.

²² NOU 1994:20 s. 39.

²³ NOU 1994:20 s. 23.

²⁴ Eksempel fra NOU 1994:20 s. 23.

1.4.4 Tapsbegrensningsplikt

Tapsbegrensning er en plikt skadelidte har for å begrense skadens økonomiske følger. Denneplikten gjelder både for tingsskader og personskader. For personskader erplikten lovfestet i skl. § 3-1 andre ledd. Ved eksempelvis brann må eier i rimelig grad forsøke å stanse brannen.²⁵ Tapsbegrensningsplikten ved personskader relaterer seg også til å begrense omfanget av skaden. Plikten omfatter blant annet å utnytte restarbeidsevnen, underlegge seg medisinsk behandling, omskolering m.v. Å utnytte restarbeidsevnene omtales også som en innrettingsplikt.²⁶ Siden pliktens formål er å begrense selve skadeomfanget, økonomisk sett, kan denneplikten omtales som en negativ plikt.

Tapsbegrensningsplikten er i tillegg et supplerende element i fastsettelsen av kapitaliseringsrenten. Dette forklares nærmere i punkt 5.2. Den supplerende delen av tapsbegrensningsplikten skiller seg fra det omtalte på den måten atplikten inntreffer i etterkant av at skadeomfanget er fastsatt. Skadelidte skal få mest mulig ut av erstatningen, ikke gjøre skaden som sådan minst mulig. Det kan derfor være mer beskrivende å omtale denne delen av tapsbegrensningen som en positiv plikt. Avhandlingen vil i fortsettelsen omtaleplikten i denne forstand som *den positive tapsbegrensningsplikten*.

1.5 Avgrensninger

Spørsmål om kapitalisering gjør seg gjeldende ved all erstatning som utbetales som et engangsbeløp. Rettspraksis som omhandler kapitalisering er knyttet til både personskadeerstatning og ekspropriasjonserstatning. Avhandlingen omhandler primært de vurderinger som knytter seg til skade på person. Da de samme vurderinger hva gjelder kapitalisering gjør seg gjeldende ved ekspropriasjon, vil rettspraksis fra dette rettsområdet ses på for en bred vurdering av problemstillingen. Emner fra forsikringsretten vil trekkes inn, og menerstatning for yrkesskader kommenteres i punkt 4.2.2. Vurdering av skattebelastningen er dessuten viktig for beregningen av fremtidig inntektstap.²⁷ Skattespørsmålene utelukkes fra avhandlingen, da for mange sidebetraktninger vil hindre en presis fremstilling av hovedspørsmålet om de rettslige

²⁵ Hagstrøm 2003 kap 20.6.2.

²⁶ Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 469.

²⁷ Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 490.

og økonomiske premisser som ligger til grunn for kapitaliseringsrenten. Reglene om yrkesskadeforsikring berøres, men bare i beskjeden grad.

1.6 Den videre fremstillingen

Avhandlingen deles i fem hoveddeler, i tillegg til innledningen og et avsluttende kapittel. Kapittel 2 vurderer innholdet i begrepet ”full erstatning”. I kapittel 3 og 4 gjennomgås rettspraksis og gjeldende rett. I tillegg blir det gitt en empirisk analyse av sammenlignbare rentenivåer og rettsområder. Sentralt i disse analysene er å vurdere om prejudikatsrenten²⁸ oppfyller grunnprinsippet om full erstatning. Jeg har økonomisk utdanning fra Norges Handelshøyskole, og vil derfor bruke min økonomiske kunnskap når kapitaliseringsrenten vurderes. Kapittel 3 og 4 av avhandlingen vil inneholde både økonomiske og juridiske vurderinger. Domssitater har kursiveringer for særlig viktige formuleringer. Alle disse er gjort av meg.

Kapittel 5 vurderer skadelidtes tapsbegrensingsplikt og i kapittel 6 gis det en komparativ oversikt. I det avsluttende kapittel 7 trekkes det slutninger av de foregående drøftelsene og det fremmes forslag om en alternativ metode for å fastsette kapitaliseringsrenten.

²⁸ Kjønsstad 1995 s. 9.

2 Full erstatning

For å besvare avhandlingens problemstilling om gjeldende rett leder til full erstatning, må begrepets innhold avklares. På denne måten kan begrepet, og hensynene bak regelen, vurderes opp mot kapitaliseringsrenten og de økonomiske resultater denne leder til.

2.1 Erstatningens formål

Skadeserstatningsloven § 3-1 gir skadelidte krav på å få sitt fulle tap erstattet.

Bestemmelsen benyttes ved skade på person. Skl. § 3-1 første ledd angir tre erstatningsposter: lidt skade, tap i fremtidig erverv og fremtidige merutgifter som følge av skaden. Avhandlingen vurderer kun det fremtidige ervervstapet. Kapittel 3 i skl. ble vedtatt i 1973.

Før vedtakelsen av kapittel 3 ble erstatning for skade på person fastsatt etter regler i strl.ikrl. § 19. Innholdet i bestemmelsen var uklart hva gjelder nivået på erstatningen. Ved erstatningsutmålingen skulle faktorer som utvist skyld og omstendighetene for øvrig tillegges betydning.²⁹ Skl. § 3-1 inneholder ikke slike vurderingsmomenter. Skadelidte skal ha sitt fulle tap erstattet, uavhengig av type skyld som er utvist av skadevolder. For å ha krav på erstatning må det påvises ansvarsgrunnlag, økonomisk tap og årsakssammenheng mellom skaden og tapet. Erstatningslovskomiteen påpekte i sin innstilling at de særegne vanskeligheter som knytter seg til å beregne fremtidig tap av inntekt, ikke kan forhindre at man tar utgangspunkt i full erstatning.³⁰

Tapet skal som påpekt beregnes ut fra en differansebetraktning mellom skadelidtes inntekt med og uten skaden. Man må da legge til grunn en individuell bedømmelse av hvorvidt, og i hvilken utstrekning, skaden må antas å medføre reduksjon av skadelidtes fremtidige inntekt.³¹

²⁹ Kjønstad 2003 s. 194.

³⁰ Innst. 1971 s. 38 første spalte.

³¹ Innst. 1971 s. 13 første spalte.

2.2 Innholdet i ”full erstatning”

Hva som er det fulle tap er ikke en størrelse som er observerbar, og størrelsen er således beheftet med usikkerhet.³² Tapet har i teknisk forstand ikke oppstått, dette skjer først ved de manglende/reduerte lønnsutbetalinger i fremtiden. Likevel skal det gis en engangsutbetaling på oppgjørstidspunktet.³³ Denne utbetalingen må derfor bli skjønnsmessig beregnet, og dermed heller ikke være fullstendig nøyaktig. Nygaard skriver at ”å verdsetja personskade økonomisk, kan stundom minna om å måle avstand med litermål”.³⁴ I NOU 1994:20 blir det påpekt at mange utmålte erstatningsbeløp vil i ettertid ikke nødvendigvis tilsvare ”full erstatning” som en økonomisk størrelse.³⁵ Videre presiserer dette utvalget at ”full erstatning” er mer et juridisk enn et økonomisk begrep.³⁶ Til tross for usikkerheten må man finne frem til et antatt årlig tap for å kunne beregne det samlede økonomiske tap. Dette tapet skal erstattes fullt ut.

Selv om ”full erstatning” er en juridisk størrelse, er det altså et klart mål at det juridiske begrepet og det økonomiske tapet skal forsøkes å være tilnærmet like.

Erstatningsrettens formål er å sette skadelidte i en økonomisk posisjon som tilnærmet eliminerer skadens økonomiske betydning. Den omtalte differansebetraktningen, neddiskonteringen og engangsutbetalingen skal føre til dette resultatet.

Gjeldende rett legger til grunn at man ved neddiskonteringen bruker en kapitaliseringsrente på 5 %. Dette betyr at man legger til grunn at en slik rente nettopp gir skadelidte full erstatning, da som en juridisk størrelse. Sentralt for avhandlingens analyser er derfor å undersøke om en kapitaliseringsrente på 5 % faktisk er i samsvar med den grunnleggende erstatningsrettslige målsetning om full erstatning.

³² Ot.prp. nr. 4 (1972-73) s. 15.

³³ Jf. skl. § 3-9.

³⁴ Nygaard 2000 s. 86.

³⁵ NOU 1994:20 s. 122.

³⁶ NOU 1994:20 s. 119.

3 Kapitaliseringsrenten

Denne delen av avhandlingen vurderer det konkrete rentenivået som benyttes i erstatningsberegningen. Rettspraksis og juridisk teori er sentrale rettskilder. Samfunnsøkonomiske forhold må også vurderes for å få en helhetlig analyse.

3.1 Dagens rettstilstand – historisk tilbakeblikk

Over store deler av 1900-tallet bygde erstatningsretten på det såkalte nominalistiske prinsipp. Høyesterett brukte ved fastsettelsen av erstatningsbeløp nominelle satser. Å bruke nominelle satser på de årlige tapene, gjør at skadelidte ikke er vernet mot fall i pengeverdien.³⁷ Den nominelle rentesatsen vil være høyere enn realrenten, og dermed gi skadelidte et lavere engangsbeløp.³⁸ Høyesterett konstaterte at dagens pengeverdi (den nominelle) skulle legges til grunn ved utmålingen i *Baltic* (Rt.1969.1308, s. 1325) og *Dåsvand* (Rt.1970.1452, s. 1457). Nominelle satser ble brukt frem til 1986. Det er fremdeles noe uklart om man nå har fraveket bruken av nominelle satser, og utelukkende benytter reelle satser. Dette blir nærmere belyst i punkt 3.4.

Det nominelle utgangspunkt ble bekreftet i *Sevaldsen* (Rt.1981.138). Sevaldsen var 18 år gammel da han ble skadet i en trafikkulykke. Han ble ervervsmessig og medisinsk vurdert til å være 100 % invalid. Partene i saken var uenige om nivået på kapitaliseringsrenten. Skadelidte hevdet at en rente på 4 % ville være riktig, mens forsikringsselskapet la til grunn en rente på 8 %. Førstvoterende påpeker i sitt votum at spørsmålet er meget vanskelig. Samtidig fremholder førstvoterende at

”[j]eg understreker nominell erstatning, idet jeg ikke kan se at det ved fastsettelsen av kapitaliseringsrenter også kan tas sikte på å dekke et forventet inflasjonstap.” (s. 147)

Det skal altså ikke tas hensyn til at erstatningsbeløpet vil synke i verdi.³⁹ Dommen er den siste bekreftelsen på den rendyrkede nominalismen i norsk rett. Allerede fem år

³⁷ Se punkt 1.4.

³⁸ Se punkt 1.4.2.

³⁹ Se punkt 3.2.1.

etter *Sevaldsen* (Rt.1981.138) snur Høyesterett. I *Noem* (Rt.1986.178) blir den rene nominalismen forlatt.

Noem (Rt.1986.178) ble ført for Høyesterett i plenum. Forhandlingene varte i én uke, og kapitaliseringsrenten var sakens viktigste spørsmål.⁴⁰ Saken gjaldt ekspropriasjonserstatning, men som tidligere påpekt gjør de samme vurderinger knyttet til kapitaliseringsrenten seg gjeldende for personskadeerstatning. Høyesterett delte seg 9-8, og flertallet kom frem til en kapitaliseringsrente på 6 %. Begge fraksjoner tar avstand fra det nominalistiske prinsipp, men flertallet avviser samtidig bruken av realrente. Førstvoterende ordla seg slik:

”Jeg kan ikke se at det vil være noe å vinne ved å bygge på begrepet realrente. Begrepet er ikke entydig. Dokumentasjonen i saken viser at det har vært brukt med forskjellig betydning i ulike relasjoner. Jeg kan heller ikke se at beregningene vil bli lettere ved at man innfører et slikt begrep” (s. 187)

Noem (Rt.1986.178) fraviker altså det rene nominelle utgangspunkt. Høyesterett vil likevel ikke benytte realrenter. Resultatet med 6 % kapitaliseringsrente kan derfor antas å ligge et sted mellom de nominelle og reelle rentene på domstidspunktet.

Kapitaliseringsrenten ble igjen tema i de tre personskadedommene fra 1993 - *Ølberg* (Rt.1993.1524), *Horseng* (Rt.1993.1538) og *Skoland* (Rt.1993.1547). De tre sakene ble behandlet av de samme dommerne og ble ferdig prosedert før domsavsigelse ble gitt.⁴¹ Spørsmålet om kapitaliseringsrenten ble behandlet i den første av sakene, *Ølberg*. Resultatet man kom fram til i *Ølberg*, ble lagt til grunn i de to etterfølgende sakene.

Kapitaliseringsrenten fra *Ølberg* (Rt.1993.1524) har blitt stående frem til i dag. Førstvoterende har en omfattende drøftelse av hva kapitaliseringsrenten skal være. Dommen bekrefter at det rene nominalistiske prinsipp er fraveket, slik *Noem* (Rt.1986.178) konkluderte med.⁴² Når det gjelder nivået på kapitaliseringsrenten uttaler førstvoterende:

⁴⁰ Eide 2011 s. 138.

⁴¹ Kjønstad 1995 s. 4.

”Valg av kapitaliseringsrente må skje ut fra en bred vurdering av de ulike anvendelses- og investeringsmuligheter som foreligger, dog slik at det ikke kreves at skadelidte foretar investeringer som det knytter seg særlig risiko til.” (s. 1533)

Etter en generell drøftelse av premissene for rentesettingen kommer Høyesterett frem til en rente på 5 %. Gitt førstvoterendes kritiske bemerkninger om realrentebegrepet,⁴³ kan det antas at også denne renten, som i *Noem* (Rt.1986.178), ligger et sted mellom det nominelle og reelle rentenivå.

På erstatningsrettens område har det ikke etter *Ølberg* (Rt.1993.1524) vært ført andre saken for Høyesterett som har omhandlet kapitaliseringsrenten. Dette på tross av at renten har vært gjenstad for fagøkonomisk kritikk,⁴⁴ og juridiske forfattere har kritisert rettstilstanden.⁴⁵ I de utredninger som har blitt utarbeidet etter *Ølberg*, har også kapitaliseringsrenten vært tema, om enn noe begrenset.⁴⁶ I NOU 2011:16 påpekes det også følgende:

”Utvalget anerkjenner at det på fagøkonomisk grunnlag kan argumenteres for at renten bør settes lavere enn 5 %.”⁴⁷ (s. 61)

⁴² *Ølberg* (Rt.1993.1524 s. 1532).

⁴³ Se punkt 3.1.

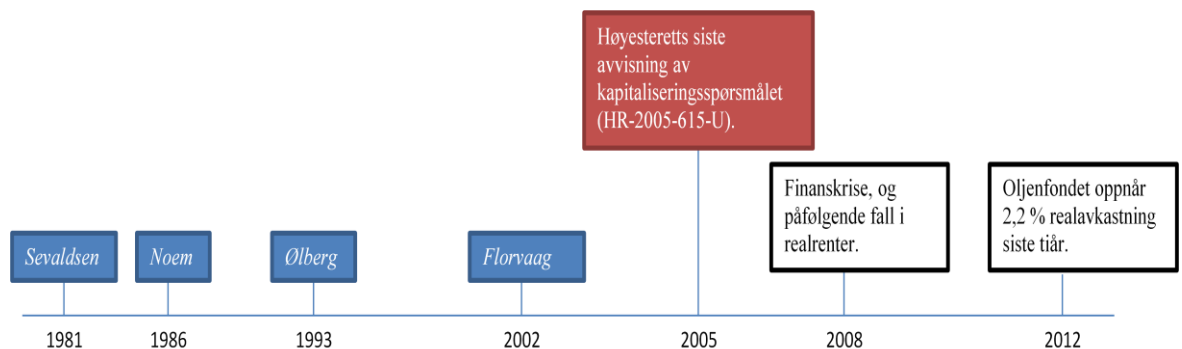
⁴⁴ NOU 2011:16 s. 61 første spalte.

⁴⁵ Eksempelvis Eide 2011.

⁴⁶ Se NOU 1994:20 s. 80 og NOU 2011:16 s. 60.

⁴⁷ I de videre drøftelsene i NOU 2011:16 legger utvalget 5 % rente til grunn. Dette begrunnes i utvalgets mandat.

Figur 1: Rettspraksis og andre hendelser, historisk oversikt.

Rettspraksis er markert i blått. Avgjørelsene fra 2002 og 2005 er foreløpig ikke gjennomgått i avhandlingen, men for å gi et helhetlig bilde av rettsutviklingen er de med i figuren.

Før det gis en mer inngående analyse av Høyesteretts premisser for kapitaliseringsrenten, er det hensiktsmessig med en gjennomgang av rentebegrepet. En klar definisjon av renter vil gjøre vurderingene enklere, dette særlig på bakgrunn av Høyesteretts uklare begrepsbruk.⁴⁸ Høyesterett fremstiller i de relevante dommene ingen klare definisjoner av rentebegrepet og påstår også at realrentebegrepet ikke er entydig.

3.2 Renter – ulike komponenter

Renter kan anses som prisen på penger. Kreditor overfører penger til debitors rådighet, og rentene er prisen for denne rådigheten. I så måte er det bare varen, her penger, som skiller en slik transaksjon fra andre typer tjenestutvekslinger. Utleie av husrom, bil og andre lignende transaksjoner har fellestrekk med overføring av penger. Den rente debitor betaler er den nominelle renten. Nominelle renter har igjen ulike komponenter, som vil variere fra kreditor til kreditor. Eide trekker fram seks elementer som ligger i renten.⁴⁹ Ved å få et høyere vederlag for de ulike elementene, jo høyere vil renten bli, og desto lavere blir erstatningsbeløpet. De følgende underpunkter bygger på Eides fremstilling i LoR 1995 s. 58.

⁴⁸ *Noem* (Rt.1986.178 s. 187), som siteres i *Ølberg* (Rt.1993.1524 s. 1531).

⁴⁹ Komponentene er beskrevet i to atikler i LoR, se Eide 1995a og Eide 1995b

3.2.1 De seks renteelementene

[1] Likviditetsavståelse.⁵⁰ Kreditor vil ved en pengeoverføring miste rådigheten over pengene. Dette betyr at disse pengene ikke kan brukes på alternative investeringer i utlånsperioden, noe som kunne gitt en viss avkastning. Det vil også være av økonomisk verdi å besitte likvide midler. Med likvide midler vil man være i større stand til å foreta hurtige investeringer eller forbruke pengene uten en kredittkostnad som et lån medfører.

[2] Binding av likviditet.⁵¹ Foretar man bindinger av likviditet over lengre perioder vil dette betale seg i form av en høyere rente. I forhold til den erstatningsberettigede vil det måtte vurderes hvor lang bindingstid vedkommende må akseptere. En lengre bindingstid vil resultere i høyere rente og dermed også lavere erstatningsutbetaling for skadelidte. Det må derfor vurderes om det er rimelig å pålegge alle skadelidte den samme grad av likviditetsbinding. Dette vurderes nærmere i kapittel 5.

[3] Risiko for manglende innfrielse.⁵² Ved økt risiko for tap, øker også avkastningen. Høyere avkastning kan forstås som et bytte mot den større tapsmulighet. Skal man etablere et selskap som skal satse på en nyutviklet teknologi, vil det kreve store ressurser for å ta teknologien til markedet. Samtidig vil det være en betydelig risiko for at teknologien feiler, og en kommersiell suksess er høyst usikker. Kombinasjonen av høyt innskudd og høy risiko vil føre til potensielt høy avkastning. Til sammenligning vil investeringer i allerede etablerte selskaper med solid kommersiell virksomhet gi lavere avkastning, nettopp på grunn av den lavere risiko. Dette betyr at skal skadelidte ha høy avkastning, må han ta større risiko. Samtidig har ikke ervervsinntekt de risikomomentene kapitalinvesteringer fører med seg. Avhandlingen vil derfor vurdere hvor mye skadevolder kan kreve av risiko fra skadelidte med tanke på investeringsprofil. Aksjeinvesteringer gir høyere avkastning enn bankinnskudd, men innebærer også en høyere risiko for tap.

⁵⁰ Eide 1995a s. 60.

⁵¹ Eide 1995a s. 60.

⁵² Eide 1995a s. 61.

[4] Verdiforringelse som følge av inflasjon.⁵³ De fremtidige tap vil endre seg i takt med prisnivået. I inflasjonstider er én krone i morgen mindre verdt enn én krone i dag. Risikoen for hvor mye prisnivået endrer seg ligger også i renten. Det vil si at kreditor skal ha en kompensasjon for at de penger som betales tilbake er mindre verdt enn de penger han lånte ut.

I tillegg til de fire ovennevnte elementer nevner Eide også [5] administrasjonskostnader⁵⁴ og [6] usikkerhet ved realverdien av beløpet.⁵⁵ Disse elementene gis ikke en nærmere beskrivelse.

3.3 Analyse av Ølberg (Rt.1993.1524)

Av de tre dommene som ble avsagt i 1993⁵⁶ er Ølberg (Rt.1993.1524) den mest sentrale når det gjelder beregninger av fremtidig inntektstap. Ølberg var syv år gammel da han ble skadet i en trafikkulykke. På domstidspunktet var han 40 % medisinsk invalid, og det var klart at skaden hadde begrenset hans yrkesvalgsmuligheter. Det årlige inntektstapet ble beregnet til 50 000 kroner per år.

3.3.1 Endring av kapitaliseringsrenten

Høyesterett foretar i dommen en justering av kapitaliseringsrenten. Førstvoterende gir en utførlig forklaring av de hensyn som legges til grunn når rentenivået fastsettes. I det følgende vil det gis en detaljert analyse av Høyesteretts premisser. Hensynene bak rentefastsettelsen vurderes fortløpende. Analysen vil konsentreres om de deler av dommen som omhandler det fremtidige inntektstap og kapitaliseringsrenten.

Førstvoterende formulerer utgangspunktet for kapitaliseringsrenten slik:

”En må finne frem til den rente som, dersom nåverdien investeres til denne renten, gjør det mulig for skadelidte å *ta ut et beløp tilsvarende det årlige tapet i hvert av de årene tapet oppstår.*” (s. 1530)

⁵³ Eide 1995a s. 62.

⁵⁴ Eide 1995a s. 61.

⁵⁵ Eide 1995a s. 63.

⁵⁶ Ølberg (Rt.1993.1524), Horseng (Rt.1993.1538) og Skoland (Rt.1993.1547).

3.3.2 Høyesteretts premisser og vurderinger

Høyesteretts drøftelser av kapitaliseringsrenten er å finne på side 1530-1534 i dommen. Etter en gjennomgang av tidligere rettspraksis siterer førstvoterende i Ølberg (Rt.1993.1524) et lengre sitat fra *Noem* (Rt.1986.178). De viktigste premissene Høyesterett benytter fra *Noem* trekkes frem i det følgende.

For å komme frem til et passende nivå på kapitaliseringsrenten påpekes det i *Noem* (Rt.1986.178) at man skal finne frem til en rente som er representativ over en lang tidsperiode, og at man ikke utelukkende kan ta utgangspunkt i rentenivået på skjønns tiden:

"Jeg finner her først grunn til å peke på at den rente som skal fastsettes, vil danne grunnlag for neddiskontering av årlige avkastninger gjennom en meget lang tid fremover. *Man må derfor søke å finne frem til en rentesats som vil være mest mulig dekkende for hele denne lange tid. Det er således klart at man ikke uten videre kan bygge på rente- eller avkastningsnivået på skjønns tiden.* Rentenivået vil til enhver tid være påvirket av en lang rekke faktorer. ... For å finne frem til den sannsynlige rente over en lang periode, må man søke å eliminere de tidsbegrensede svingninger opp og ned ved hjelp av en gjennomsnittsvurdering og komme frem til en langtidsrente." (s. 1531)

Høyesterett vurderer derfor de ulike plasseringsalternativer som kan benyttes som referansepunkt for rentenivået. Bankinnskudd, nedbetaling av lån eller lignende er ulike alternativer. Videre går Høyesterett i de siterte premisser i *Noem* (Rt.1986.178) mot nominalismen:

"At det ikke bygges på rentenivået på avgjørelsestidspunktet, men på en mer langsiktig vurdering, er i samsvar med rettspraksis. Jeg finner det for så vidt tilstrekkelig å vise til Sevaldsdommen, Rt.1981.138, særlig side 147, hvor det sies at det er "spørsmål om å vurdere hva langtidsrenten må antas å ville bli helt frem til år 2023 ...". Renten ble satt til 6 %, som var under rentenivået på avgjørelsestidspunktet. En bemerkning i premissene som går mot at det ved "fastsettelsen av kapitaliseringsrenter også kan tas sikte på å dekke et forventet inflasjonstap", *harmonerer ikke godt med det resultat man kom frem til. Jeg finner at uttalelsen derfor ikke kan tillegges særlig vekt, og tilføyer at*

jeg heller ikke er enig i den.” (s. 1531)

Når det gjelder realrentebegrepet var dette et spørsmål som ble behandlet i prosedyren for Høyesterett. Førstvoterende gjengir de sakkyndiges definisjon slik:

”Realrenten defineres som den del av den nominelle renten som utgjør kompensasjon for å ha avstått fra retten til å disponere over kapitalen.” (s.1532)

Videre skriver førstvoterende at bruk av realrente ved kapitalisering vil gi full kompensasjon for inflasjon. Denne slutningen har også støtte fra fagøkonomisk hold.⁵⁷ Partene i *Ølberg* (Rt.1993.1524) er ikke uenige i dette utgangspunkt. Høyesterett ser likevel ikke ut til å gi sin fulle tilslutning til at realrente skal brukes ved kapitalisering (s. 1532). Høyesterett fokuserer videre på verdisikringshensyn. Førstvoterende slutter av *Noem* (Rt.1986.178):

”verdisikring var en del av målsetningen ved valget av kapitaliseringsrente.” (s. 1532)

Derfra fastsettes hovedmålet om full erstatning og at:

”[s]kal skadelidte ikke stilles dårligere enn uten skaden, må erstatningsbeløpet, etter mitt syn, fastsettes slik at det gir skadelidte rimelig mulighet til å sikre seg mot fall i pengeverdien. *Kapitaliseringsrenten må fastsettes med dette som bakgrunn.*” (s. 1532)

Til støtte for å vektlegge verdisikring viser Høyesterett til Erstatningslovkomiteens innstilling. Det må derfor konkluderes med at Høyesterett mener verdisikring er en meget viktig faktor når kapitaliseringsrenten skal fastsettes.

Dette er ikke en korrekt anvendelse av forarbeidet. Innstillingen fra 1971 slår fast at verdisikring er noe skadelidte kan gjøre selv.⁵⁸ Dette forutsetter at skadelidte får erstatningen utbetalt som et engangsbeløp. Komiteens videre drøftelse av verdisikring angår terminvise utbetalinger av erstatninger. At Høyesterett benytter disse drøftelsene

⁵⁷ Eide 2011 og Hylland 1995.

⁵⁸ Innst. 1971 s. 43 andre spalte.

som begrunnelse for sitt domsresultat er en uriktig anvendelse av komiteens innstilling. Domstolene skal beregne skadelidtes fulle tap og gi erstatning for dette. Verdisikring kommer således etter oppgjørstidspunktet. Verdisikring kan skadelidte gjøre selv. Det sentrale for Høyesterett burde være å komme frem til det riktige erstatningsbeløpet. Et galt beregnet erstatningsbeløp kan også verdisikres.⁵⁹ Det vil i punkt 3.4 presenteres en begrunnelse for hvorfor dette leder til uriktige resultater.

Når det gjelder det konkrete rentenivået, og med forutsetningen om årlig tilgjengelige beløp som bakgrunn, fremholder Høyesterett at spørsmålet om rentesetting av avhengig av

” [h]va en fornuftig og forsvarlig plassering vil være for en person i skadelidtes situasjon, når det også tas hensyn til at han plikter å begrense sitt tap.”

(s. 1532)

Dette er en objektivisering av rentefastsettelsen. Høyesterett er enig i lignende uttalelser i *Noem* (Rt.1986.178 s. 189). Skadelidte skal ikke pålegges å foreta spekulative investeringer, noe som ville gitt høyere avkastning/rente og dermed et lavere erstatningsbeløp.⁶⁰ I sin avsluttende drøftelse gjennomgår førstvoterende ulike investeringsmuligheter og enkelte forutsetninger en skadelidt kan legge til grunn. Fra denne gjennomgangen konkluderer førstvoterende med at en kapitaliseringsrente på 5 % er hensiktsmessig.

3.3.3 Oppsummering av Høyesteretts vurderinger

Høyesteretts drøftelse har enkelte klare svakheter og den har vært gjenstand for omfattende kritikk. Det er ikke entydig å lese av dommen hva som er de grunnleggende premissene for at 5 % velges. Det er uklart om Høyesterett mener å anvende en realrente eller nominelle renter. Dommen har vært ansett som et prejudikat for kapitaliseringsrenten i snart 20 år. Den videre fremstillingen vil presentere kritikk som er reist mot dommen. Det vil også bli gitt en gjennomgang av den rettspraksis som har fulgt etter *Ølberg* (Rt.1993.1524).

⁵⁹ Eide 2011 s. 134.

⁶⁰ Dette fastslås av mindretallet i *Noem* (Rt.1986.178), men førstvoterende i *Ølberg* (Rt.1993.1524) er enig i uttalelse.

3.4 Kritikk av rettstilstanden

Professor Hylland og professor Eide har vært de mest markante kritikerne av Høyesteretts prejudikatsrente.⁶¹ Begge kritiserer både de fagøkonomiske og de juridiske begrunnelser Høyesterett anvender i *Ølberg* (Rt.1993.1524).

Hyllands artikkel i LoR 1995 s. 40 tar som utgangspunkt at Høyesterett i dommen faktisk la til grunn det valoriske prinsipp da renten ble fastsatt. Hylland mener samtidig at dette med fordel kunne blitt gjort mer eksplisitt.⁶² For definisjon av det valoriske prinsipp, se punkt 1.4.2. En mer eksplisitt angivelse av hvilket beregningsprinsipp som anvendes ville også gjort det enklere å fravike det etablerte rentenivået fra *Ølberg* (Rt.1993.1524). Man kan anta at domstolene ville hatt større mulighet til å endre renten hvis man enklere kunne fastslå at premissene som lå til grunn i 1993 har endret seg. Hylland er uenig med Høyesterett om at realrentebegrepet ikke er entydig. Det er det konkrete nivået på realrenten som er varierende, ikke innholdet i begrepet.⁶³ Som påpekt tidligere var muligheten for verdisikring viktig for Høyesterett når kapitaliseringsrenten beregnes. Engangsutbetalingen vil alltid kunne verdisikres ved å plassere pengene i bank eller andre verdisikre aktiva.⁶⁴ Hylland understreker at verdisikringen er noe som skadelidte selv foretar i etterkant, og har derfor ikke noe å gjøre med selve utbetalingen. En feilaktig utbetalt erstatningssum kan verdisikres, men da verdisikres ikke annet enn den feilaktige erstatningssummen.⁶⁵ Selve poenget med erstatningen, jf. skl. § 3-1, er å finne det fulle økonomiske tap, ikke hvordan man skal verdisikre tapet. Når det gjelder selve tapsberegningen mener Hylland at Høyesterett først må bestemme seg for hvilket rentebegrep som skal legges til grunn.⁶⁶ Deretter må Høyesterett bestemme seg for hvilke typer plasseringer man må ta i betraktning. Den sentrale formuleringen fra *Ølberg* er retningsgivende:

”hva en fornuftig og forsvarlig plassering vil være for en person i skadelidtes situasjon”
(s. 1532)

⁶¹ Se Eide 1986, Eide 1995, Eide 2011 og Hylland 1995.

⁶² Hylland 1995 s. 41.

⁶³ Hylland 1995 s. 47.

⁶⁴ Hylland 1995 s. 45.

⁶⁵ Se også Eide 2011 s. 134.

⁶⁶ Hylland er altså av den oppfatning at Høyesterett velger valorisme i *Ølberg* (Rt.1993.1524), se Hylland 1995 s. 49.

Kritikk mot prejudikatsrenten⁶⁷ er også fremsatt av Erling Eide. Eide har over en rekke artikler fremført kritikk mot tapsberegningen Høyesterett har anvendt. Eides kritikk har både vært rettet mot situasjonen i etterkant av *Sevaldsen* (Rt.1981.138) og nåværende rettstilstand etter *Ølberg* (Rt.1993.1524). ”Kapitaliseringsrenten og Høyesteretts misforståelse” i Tidsskrift for Erstatningsrett (2011) nr 3 side 125 er Eides nyeste artikkel om kapitaliseringsrenten.

Eide er ikke enig med Hylland i at Høyesterett anvender det valoriske prinsipp i *Ølberg* (Rt.1993.1524). Eide mener Høyesterett i utgangspunktet stadfester at det skal gis full kompensasjon for fall i pengeverdien, men resultatet i dommen er ikke forenelig med dette utgangspunkt. Skulle det valoriske prinsipp fullt ut legges til grunn for tapsbegrensingen ville erstatningene i sakene blitt dobbelt så høye.⁶⁸ Eides utgangspunkt er at det er to likeverdige måter å regne seg frem til nåverdien av et tap. Man kan enten bruke faste priser og realrente, eller man kan benytte prisjusterte årlige tap og nominelle renter. Begge metoder gir samme resultat.⁶⁹ Når man benytter faste priser ved beregningen av årlig tap følger det da automatisk, gitt uttalelsen om inflasjonsbeskyttelse, at man må benytte realrenter ved kapitaliseringen. Eide mener det derfor er inkonsistent å bruke nominelle rentesatser på tap i faste priser.^{70 71} I likhet med Hylland mener Eide at det er en misforståelse fra Høyesteretts side når man i *Ølberg* inngående drøfter verdisikringshensynet.

”Den nominelle avkastning sikrer bare realverdien av den beregnede nåverdien av tapene og kan ikke avhjelpe problemet med at dette beløpet eventuelt er galt beregnet (kapitalisert ved anvendelse av en nominell rente)”.⁷²

Eides sentrale poeng er da det følgende:

”En interessant konklusjon som kan trekkes av denne redegjørelsen, er at domstolene ikke behøver å vurdere hva inflasjonen eventuelt vil bli på lang sikt. Hvis selve

⁶⁷ Kjønsstad 1995 s. 9.

⁶⁸ Eide 2011 s. 127.

⁶⁹ Eide 2011 s. 126.

⁷⁰ Eide 2011 s. 131.

⁷¹ Dette bekreftes også av Vale 2012, muntlig meddelelse.

⁷² Eide 2011 s. 134.

erstatningsbeløpet er korrekt beregnet, vil eieren på egen hånd avgjøre hvordan beløpet best kan anvendes, for eksempel gjennom en noenlunde verdisikker plassering.”⁷³

Eide og Hylland er altså klart kritiske til Høyesteretts begrepsbruk. Både Hylland og Eide er enige om at det valoriske prinsipp burde legges til grunn, og at man deretter bør fastsette hvilken realrente man skal benytte ved kapitaliseringen. Siden Høyesterett er uklare når det gjelder bruken av realrente, vil de videre drøftelsene klarlegge innholdet i det sentrale premiss ”fornuftig og forsvarlig plassering”. Men, avhandlingen vil legge den fagøkonomiske korrekte tilnærmingen til grunn. Realrenter må benyttes, og det sentrale spørsmålet blir da hvilket nivå denne realrenten skal ha.

3.5 Annen rettspraksis om kapitaliseringsrenten

Kapitaliseringsrenten har ikke vært gjenstand for behandling i Høyesterett etter *Ølberg* (Rt.1993.1524). Renten har imidlertid vært gjenstand for vurdering i underrettene. I det følgende vil det gis en oversikt over saker om kapitaliseringsrenten som er behandlet i lagmannsrettene og Pasientskadenemnda. Søk i Lovdatas databaser for lagmannsrettene og Pasientskadenemnda har gitt relativt få treff.⁷⁴ For lagmannsrettene har kapitalisering vært problematisert i fire saker,⁷⁵ tre av disse ble anket til Høyesterett. Ingen av ankene om kapitaliseringsrenten ble sluppet inn til behandling.

3.5.1 Saker for lagmannsretten

Den første saken om reduksjon av kapitaliseringsrenten ble behandlet i 1998. *Rott* (LG-1997-409) omhandlet en voksen kvinne som ble skadet i en bilulykke. Skaden resulterte i en medisinsk invaliditet på over 100 %. Skadelidte var fullstendig pleietrengende og hadde meget begrenset evne til kommunikasjon med omverdenen.

Skadelidte framla påstand om en kapitaliseringsrente på 2 %. En anvendelse av prejudikatsrenten på 5 % ville i følge skadelidte ikke lede til full erstatning.

Lagmannsretten forholdt seg strengt til *Ølberg* (Rt.1993.1524) og reduserte ikke kapitaliseringsrenten. Samtidig presiserer lagmannsretten at skadelidte må ta en viss,

⁷³ Eide 2011 s. 134.

⁷⁴ Gjennomgang av dommer om personskade som inneholder ordet ”kapitaliseringsrente” og som har referanse til skadeserstatningsloven.

⁷⁵ Søket ga 18. april 2012 treff på 58 dommer.

beregnet risiko når pengene plasseres. At lagmannsretten kommer til dette resultat er ikke overraskende. Når retten støtter seg fullt og helt på *Ølberg*, ville det vært bemerkelsesverdig om lagmannsretten tilsidesetter en så ny høyesterettsdom.⁷⁶ Dommen kan også forstås som en delvis avvisning av det valoriske prinsipp.

”Dersom man skulle sikre seg mot enhver risiko for tap av kjøpekraft, måtte det bygges inn i erstatningsbeløpet et ikke ubetydelig sikkerhetspåslag”⁷⁷

I sitatet avviser lagmannsretten den inflasjonsbeskyttelsen Høyesterett gir i *Ølberg* (Rt.1993.1524).⁷⁸ Hva som menes med sikkerhetspåslaget er også usikkert ut fra domsgrunnene. Økt sikkerhet skulle i økonomisk forstand tilsi en lavere rente. Risiko ved investeringer skal betale seg i høyre avkastning, her rente, se punkt 3.2 for nærmere redegjørelse for sammenheng mellom risiko og rentenivå. Dommen ble anket til Høyesterett, men anken over kapitaliseringsrenten ble ikke gjenstand for behandlingen i *Rott* (Rt.1999.1967).

Ny prøvelse av kapitaliseringsrenten ble tatt opp i *Florvaag* (LB-2001-247). Saken gjaldt en 23 år gammel mann som ved åtte års alder ble påført hjerneskade med varige mén. Skadelidte fremmet krav om en kapitaliseringsrente på 3 %. Det ble fra skadelidtes side blant annet vist til en dom fra *House of Lords* i 1998. I dommen ble kapitaliseringsrenten fastsatt til 3 %. Se nærmere analyse av dommen i punkt 6.2.1. Domsresultatet fra *House of Lords* ble fulgt opp av den engelske finansministeren, og ved forskrift ble kapitaliseringsrenten satt til 2,5 %. Sakkyndig i lagmannsretten, Hylland, som også var sakkyndig i *Ølberg* (Rt.1993.1524), mente at kapitaliseringsrenten burde settes til maksimalt 4 %. Lagmannsretten avviste både kravet fra skadelidte og den sakkyndiges vurdering. Kapitaliseringsrenten ble holdt på 5 %, da det ikke var dokumentert noen utvikling som skulle tilsi en lavere rente. Avvisningsgrunnene til lagmannsretten vurderes i punkt 6.2.2.

⁷⁶ Se Kjønsstad 1995 om betydningen av 5 % som prejudikatsrente.

⁷⁷ *Rott* (LG-1997-409)

⁷⁸ Det vises til punkt 3.4. Hylland og Eide har et noe ulikt synspunkt på hvilken metode Høyesterett benytter seg av.

I *Hjernesvulst* (LG-2003-9310) som omhandlet pasientskade ble det fra skadelidtes side påstått at

”[a]v hensyn til nedgangen i det generelle rentenivået bør en lavere kapitaliseringsrente nyttes.”

Lagmannsretten avviste dette på bakgrunn av uendret høyesterettspraksis.

I *Keisersnitt* (LH-2004-15868) fremmet skadelidte, som var 100 % invalid etter en pasientskade, krav om at kapitaliseringsrenten ble satt til 3 %. Dette for å gi skadelidte sikring mot fall i pengeverdien, altså et krav om realrente. Hylland ble igjen benyttet som sakkyndig vitne.⁷⁹ Lagmannsretten konstaterte at det ikke hadde skjedd en vesentlig endring i realrentene ved ulike plasseringsmuligheter. Plasseringsmuligheter som det altså ikke knytter seg noen særlig risiko til. Lagmannsretten avviste derfor å endre kapitaliseringsrenten. Det som imidlertid er interessant, er at dommen gir en uavkortet tilslutning til det valoriske prinsipp. Ut fra lagmannsrettens bemerkninger, er det nettopp *realavkastningen* som er det sentrale i vurderingen.

3.5.2 Saker i Pasientskadenemnda

Fremtidig ervervstap er tema i mange av sakene som kommer til Pasientskadenemnda, men det er kun to saker som direkte utfordrer kapitaliseringsrenten.⁸⁰ I saker hvor renten ikke er problematisert, legger nemnda inn en standardformulering om at ”*Det er fast rettspraksis for å legge til grunn en kapitaliseringsrente på 5 %.*”⁸¹

Kapitaliseringsrenten har vært problematisert i to saker for nemnda.

I *Fødselsskade* (PSN-2005-183) var skadelidtes påstand at maksimalt 3 % skulle benyttes som kapitaliseringsrente. Dette ble begrunnet i nedgangen i det generelle rentenivået siden *Ølberg* (Rt.1993.1524). Erstatningen i saken skulle dekke en periode på 70 år, og nemnda finner det svært vanskelig å mene noe om utviklingen av

⁷⁹ Det må da antas at han opprettholder sine synspunkter fra *Ølberg* (Rt.1993.1524) og *Florvaag* (LB-2001-247).

⁸⁰ Tallet baserer seg på søk i Lovdatas database fra nemnda.

⁸¹ Denne formuleringen er å finne i eksempelvis PSN-2007-395, PSN-2008-864, PSN-2009-354, PSN-2009-233, PSN-2009-568.

rentenivået over en så lang periode. Nemnda mener skadelidte også må forventes å investere erstatningsbeløpet slik at hun oppnår en rente som er noe høyere enn vanlig innskuddsrente. Dette er i samsvar med skadelidtes tapsbegrensningsplikt. Nemnda viser til *Keisersnitt* (LH-2004-15868) og anser spørsmålet som avgjort på bakgrunn av lagmannsrettens avgjørelse. Kapitaliseringsrenten holdes på 5 %.

Siste sak hvor kapitaliseringsrenten bestrides i Pasientskadenemnda er *Brokkoperasjon* (PSN-2010-1143). Skadelidte viser også i denne saken til den utvikling som har skjedd etter *Ølberg* (Rt.1993.1524). På bakgrunn av rundskriv (2010) fra Staten v/ Landbruksdepartementet, hvor kapitaliseringsrenten på 4 % fastholdes, krever skadelidte at den samme sats brukes på inntektstap. Nemnda viser kort til fast rettspraksis om en kapitaliseringsrente på 5 %, og påpeker at dette rentenivået anses for å være en nøktern langtidsrente.

3.5.3 Slutninger fra nemnds- og underrettspraksis

Som fremstillingen ovenfor viser er det begrenset rettspraksis om kapitaliseringsrenten. I de saker som har vært ført, har det ikke vært en ny inngående drøftelse av problemstillingen. Sakene støtter seg på *Ølberg* (Rt.1993.1524), om enn med ulik begrunnelse. Den mest omfattende drøftelsen av kapitaliseringsrenten er i *Keisersnitt* (LH-2004-15868). Det er to momenter fra dommen som er interessant i forhold til avhandlingens problemstilling. For det første går retten mot den sakkyndiges anbefaling om en kapitaliseringsrente på 4 %, jf. *Florvaag* (LB-2001-247). For det andre gir dommen en klar tilslutning til det valoriske prinsipp. Som påpekt er det i teorien ikke enighet om Høyesterett tar den fulle konsekvensen av et slikt metodevalg. Gitt den uklarhet det i teorien har vært omkring dette faktum, så kan lagmannsrettssaken være oppklarende. Samtidig vil en eksplisitt tilslutning til det valoriske prinsipp forsterke den kritikk som er reist mot kapitaliseringsrenten. Det vises til Eide som påpeker at en realrente, som følger av det valoriske prinsipp, skulle tilsi en betydelig reduksjon i rentenivået og tilhørende økning i erstatningsnivå.⁸²

⁸² Eide 2011 s. 127.

Dommene og nemndsavgjørelsene om kapitaliseringsrenten er også innbyrdes uklare hva gjelder begrunnelse for rentenivået. Når *Keisersnitt* (LH-2004-15868) tilsynelatende gir tilslutning til det valoriske prinsipp, er det da uklart hvorfor dette avvises i *Rott* (LG-1997-409). At sistnevnte dom kom før *Keisersnitt* kan ikke forklare forskjellen, siden begge dommene benytter seg av de premisser Høyesterett la til grunn i *Ølberg* (Rt.1993.1524).

De uklarheter og den inkonsistens som er i underrettspraksis, kan tale for at det er eksiterer en mangelfull forståelse for de problemstillinger som knytter seg til kapitaliseringsrenten. Både Høyesterett i *Ølberg* (Rt.1993.1524), når realrentebegrepet tilsløres, og de øvrige drøftelsene i lagmannsrettene, illustrerer at rettspraksis har hatt problemer med å fastslå klart hva som egentlig ligger i kapitaliseringsspørsmålet. Det ville derfor vært av stor betydning om man på nytt fikk en sak for Høyesterett med kapitaliseringsrenten som tema. En ny sak vil forhåpentligvis klarlegge hvilket prinsipp som skal legges til grunn og hvor langt tapsbegrensningsplikten kan trekkes. Figuren nedenfor viser påstander og resultat i avgjørelser om kapitaliseringsrenten.

Tabell 1: Oversikt rettspraksis, påstander og domsresultat

Dom	År	Instans	Påstand skadelidte	Påstand skadevolder	Resultat
<i>Sevaldsen</i>	1981	HR	4 %	8 %	6 %
<i>Ølberg</i>	1993	HR	3 %	6 %	5 %
<i>Rott</i>	1998	LG	2 %	5 %	5 %
<i>Florvaag</i>	2002	LB	3 %	5 %	5 %
<i>Hjernesvulst</i>	2005	LG	"lavere" enn 5 %	5 %	5 %
<i>Keisersnitt</i>	2005	LH	3 %	5 %	5 %
<i>Fødselsskade</i>	2005	PSN	3 %	5 %	5 %
<i>Brokkoperasjon</i>	2011	PSN	4 %	5 %	5 %

I påvente av en ny sak for Høyesterett vil det være av interesse å undersøke hva kapitaliseringsrenten faktisk bør være. Det må i en slik vurdering tas hensyn til tapsbegrensningsplikten som et supplerende element. Avhandlingen vil først vurdere hva som er et riktig nivå på kapitaliseringsrenten.

4 Empiri og andre rettsområder – realrente og kapitalforvaltning

Det er i det foregående fastslått at kapitaliseringsrenten bør være en realrente. Benyttes realrente ved kapitaliseringen sikrer dette skadelidte mot inflasjonstap.⁸³ Den risikofrie realrente vil være enkel å komme frem til, men som påpekt foran kan det være andre elementer som er av betydning når renten fastsettes. Tapsbegrensningsplikten er et slikt element. Risikofri realrente vil representere en fullstendig avkortning av tapsbegrensningsplikten. Er en risikofri realrente i tråd med en ”fornuftig og forsvarlig” plassering? Hvor mye rom er det for en individualisert vurdering i saker som dette? *De lege lata* er svarene gitt, men *de lege ferenda* og *de sententia ferenda* kan det argumenteres for en annen løsning. Avhandlingen vil dessuten vise at det gjennom analogier fra andre rettsområder kan argumenteres for en mer individbasert kapitaliseringsrente.

4.1 Realrente

I punkt 3.4 ble det redegjort for at realrenter er det mest korrekte utgangspunkt å benytte ved neddiskontering⁸⁴ og beregning av nåverdi.⁸⁵ Fra utgangspunktet om realrenter vil det være nødvendig å se på alternative investeringsformer og deres historiske realavkastning. En samlet vurdering av disse realrentene vil kunne gi et anslag for hva riktig kapitaliseringsrente vil være.

4.1.1 Statens egen kapitalforvaltning

Den norske stat er en betydelig kapitalforvalter. Realavkastningen som staten oppnår gjennom Statens Pensjonsfond Utland (SPU)⁸⁶ kan være veiledende for det avkastningskrav, altså realrenten, man kan legge til grunn for skadelidte.

I St. meld. 10 (2009-2010) *Forvaltningen av Statens pensjonsfond* redegjør Finansdepartementet for den antatte fremtidige avkastningen av SPU (oljeformuen).⁸⁷ Tallene som presenteres i stortingsmeldingen er anslag basert på historiske tall og de

⁸³ Eide 2011 s. 130.

⁸⁴ Se punkt 1.4.3.

⁸⁵ Se punkt 1.4.1.

⁸⁶ SPU er bedre kjent som ”Oljefondet”.

⁸⁷ Stortingsmeldingen er også referert til i Eide 2011.

endringer som følger av de siste års finansielle ustabilitet. Finansdepartementet opererer med en mellomlang sikt på 10-20 år. For langsiktige investeringer forventer departementet følgende realavkastning fordelt på tre ulike aktiva:⁸⁸

Obligasjoner ⁸⁹	2,7 %
Eiendom	3,5 %
Aksjer	5,0 %

På mellomlang sikt, som vil være en mer relevant tidshorisont for flertallet av skadelidte, legger departementet til grunn lavere avkastning. Departementet ser for seg en betydelig lavere realavkastning på statsobligasjoner enn 2,5 %, under forutsetning av det nominelle rentenivået holder seg lavt de neste 10-15 år. Samtidig holder departementet det sannsynlig at rentenivået gradvis vil bevege seg oppover på mellomlang sikt, noe som igjen vil gi høyere realavkastning.

I et langsiktig historisk perspektiv (1900-2009) har statsobligasjoner og aksjer gitt en realavkastning på henholdsvis 1,1 % og 6,3 %.⁹⁰ Den historiske avkastningen har variert i ulike tidsrom, avhengig av det nominelle rentenivået og inflasjonen. Mellom 1975 og 2009 ga statsobligasjoner en realavkastning på 5,3 %. Den høye realavkastningen forklares med høy inflasjon på 1970-tallet, men denne ble redusert utover 1980- og 1990-tallet. Etter omleggingen av pengepolitikken fra slutten av 1990-tallet, ser dette ut til å ha resultert i lavere inflasjon og tilhørende lavere realavkastning. Norge endret det pengepolitiske styringsmål i 2001. Rentesettingen har etter dette vært styrt ut fra et inflasjonsmål på 2,5 %.

Tallene som Finansdepartementet legger til grunn for realavkastning i SPU, vil også være en antydning til hva en skadelidt kan ventes å oppnå i realavkastning. Det må samtidig understrekes at det er en profesjonell forvaltning av SPU. En aktiv kapitalforvaltning kan være et for stort krav til skadelidte, også når man tar hensyn til

⁸⁸ Se kapittel 8 i St. meld. 10 (2009-2010).

⁸⁹ Statsobligasjoner forventes å ha en avkastning på 2,5 %, mens kredittobligasjoner ventes å gi en realavkastning på ca. 3,0 %.

⁹⁰ Tabell 8.3 i St. meld. 10 (2009-2010).

tapsbegrensningsplikten som et supplerende element. Tapsbegrensningsplikten drøftes i del 5. På bakgrunn av departementets gjennomgang mener Eide at en kapitaliseringsrente på mellom 2,0 % og 2,5 % er et riktig nivå.⁹¹

Sentralbanksjefens årstale for 2012 inneholdt også anslag for fremtidig avkastning av Oljefondet.⁹² Norges Banks kapitalforvaltning (NBIM) skal i henhold til den såkalte handlingsregelen oppnå en realavkastning på 4 %. Denne avkastningen benyttes til utgiftsdekning i statsbudsjettet, altså det som omtales som oljepengebruken.

Sentralbanksjef Olsen argumenterte i talen for å redusere bruken av oljepenger til 3 % av fondets størrelse. Bakgrunnen for endringsforslaget er de usikre utsiktene i verdensøkonomien. Nedgangen i verdensøkonomien har ført til et historisk lavt rentenivå på langsiktige statsobligasjoner. I 2001 var realrenten på statsobligasjoner rundt 3 %, den er nå mellom 0 og 1 %. I tillegg viste sentralbanksjefen til den historiske avkastningen fondet har oppnådd. Siden opprettelsen i 1998 har fondet hatt en realavkastning på 2,3 %.⁹³ De siste 10 årene har fondet hatt en realavkastning på 2,1 %.⁹⁴ I sin tale legger derfor sentralbanksjefen til grunn at man i dag er i en annen situasjon enn i 2001, da handlingsregelen ble trukket opp. Et tilsvarende regnestykke som tilsa 4 % i 2001 vil gi et lavere anslag i dag. Sentralbanksjefen anbefalte derfor å redusere oljepengebruken til 3 %, i tråd med den antatte realavkastningen. Den følgende tabellen illustrerer fallet i realrenter på 10-års statsobligasjoner.

⁹¹ Eide 2011 s. 157.

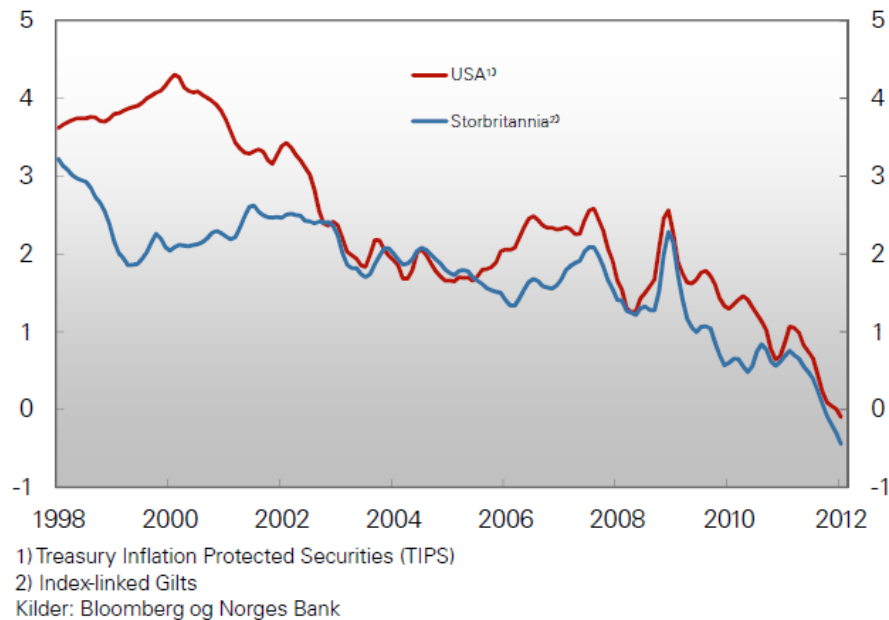
⁹² ”Økonomiske perspektiver” 2012 Se: http://www.norges-bank.no/pages/88046/arstale_2012.pdf.

⁹³ Se ”Statens pensjonsfond utland tredje kvartal 2011” tabell 2.2 side 7. Tilgjengelig fra: http://www.nbim.no/Global/Reports/2011/Q3/3kv_2011_web_NN.pdf.

⁹⁴ Ibid.

Figur 2: Illustrasjon av fallende realrenter på statsobligasjoner.⁹⁵

Figur 8 Realrente på 10-års statsobligasjoner
Prosent. 3-måneders glidende gjennomsnitt. Januar 1998 – januar 2012

Den loddrette aksen viser realrentenivået, og den vannrette viser nivået for de enkelte år. Som grafene viser har amerikanske statsobligasjonene (rød linje) hatt en gjennomgående høyere avkastning enn de britiske (blå linje). Figuren viser dessuten en negativ realavkastning for 2012.

Selv om endringsforslaget fra sentralbanksjefen ble tilbakevist fra politisk hold,⁹⁶ er talen og det bakenforliggende tallmaterialet relevant for beregningen av kapitaliseringsrenten.⁹⁷ Den endrede økonomiske situasjonen som Norges Bank beskriver, taler for en revisjon av kapitaliseringsrenten. Disse, om ikke mer omfattende, økonomiske endringen har funnet sted etter Ølberg (Rt.1993.1524). Hvis Norges Bank som profesjonell forvalter legger til grunn en avkastning på 3 %, må det føres en god juridisk argumentasjon for at en skadelidt skal oppnå en avkastning som er to tredjedeler høyere enn avkastningen Norges Bank oppnår. Det påpekes at Norges Bank Investment Management (NBIM) investerer i hele verden, og har mulighet til å gå inn

⁹⁵ Figuren er hentet fra dokumentvedlegg til årstalen.

⁹⁶ Aftenposten.no "Stoltenberg: - Vi endrer ikke handlingsregelen".

⁹⁷ Sentralbanksjefens analyse støttes av Professor i samfunnsøkonomi, Kjetil Storesletten, i kronikken "Olsen har rett!" Aftenposten 9. mars 2012.

og ut av markedet for å utnytte kurssvingninger. Denne muligheten er i mindre grad tilgjengelig for den jevne skadelidte. Den følgende tabellen viser antatt realavkastning for ulike aktiva.

Tabell 2: Anslag på fremtidig realavkastning av SPU.⁹⁸

Tabell. Anslag realavkastning¹⁾. Prosent

	2001 40% aksjer 60% obligasjoner	2012 60% aksjer 40% obligasjoner
Avkastning aksjer	7½	4¼
Avkastning obligasjoner	3	1
Avkastning SPU²⁾	4¾	3

¹⁾ Se Staff Memo 5/2012 fra Norges Bank

²⁾ Statens pensjonsfond utland

Kilde: Norges Bank

Tabellen illustrerer hvordan den samlede anslåtte realavkastning av SPU har endret seg fra 2001 til 2012. Fallet i realavkastning skjer på tross av at fondet nå har en større andel aksjer, som presumptivt vil gi høyere avkastning.

Tabell 3: Historisk oversikt: årsgjennomsnitt (prosent) av daglige noteringer for statsobligasjoner.⁹⁹

	3 år	5 år	10 år
2011	2,24	2,56	3,12
2010	2,46	2,83	3,52
2009	2,71	3,33	4,00
2008	4,53	4,43	4,47
2007	4,79	4,77	4,78
2006	3,74	3,90	4,07
2005	2,90	3,27	3,74
2004	2,95	3,61	4,36
2003	4,24	4,58	5,04

⁹⁸ Figuren er hentet fra dokumentvedlegg til årstalen, elektronisk tilgjengelig: http://www.norges-bank.no/pages/88117/Figurpakke_arstalen_UiO.pdf.

⁹⁹ Elektronisk tilgjengelig: <http://www.norges-bank.no/no/prisstabilitet/rentestatistikk/statsobligasjoner-rente-arsgjennomsnitt-av-daglige-noteringer/>.

2002	6,39	6,36	6,38
2001	6,44	6,31	6,24
2000	6,61	6,38	6,22
1999	5,39	5,39	5,52
1998	5,32	5,34	5,40
1997	4,62	5,12	5,89
1996	5,46	5,98	6,78
1995	6,36	6,89	7,43
1994	6,59	7,04	7,46
1993	6,54	6,62	6,86
1992	10,54	9,78	9,62
1991	10,05	9,91	9,99
1990	10,97	10,71	10,68
1989	10,93	10,81	10,86
1988	13,13	13,07	12,88
1987	13,79	13,58	13,31

Tallene er nominelle, altså ikke korrigert for inflasjon, men illustrerer godt den endrede situasjonen fra domsavsigelsen i *Ølberg* (Rt.1993.1524). Ser man på tre års statsobligasjoner viser tabellen et fall fra 10,54 % i 1992 til 2,24 % i 2011. Det betydelige fallet taler for revisjon av kapitaliseringsrenten.

4.1.2 Slutninger om realrente og kapitalforvaltning

Realrenter må benyttes ved neddiskontering. Når beløp i faste kroner skal neddiskonteres, er realrenter den eneste korrekte størrelsen man kan benytte. Bruk av nominelle renter vil gi en uriktig nåverdi. Sett i forhold til den realavkastning staten oppnår gjennom forvaltningen av Oljefondet (SPU) og de utsikter som vises til av sentralbanksjef Olsen, taler dette samlet sett for at kapitaliseringsrenten ikke skal overstige avkastningen til Oljefondet.

I det følgende vil kapitaliseringsrenten på andre rettsområder vurderes.

4.2 Et sideblikk til andre rettsområder

Når det skal vurderes hvilken realrente som bør benyttes ved erstatning for inntektstap, er det interessant å se hvordan kapitaliseringsspørsmålet er løst på andre rettsområder. Analogislutninger kan støtte en argumentasjon om å endre kapitaliseringsrenten i personskadesaker.

4.2.1 Ekspropriasjon og fast eiendom

Kapitaliseringsrenten for fremtidig inntektstap er, som tidligere påpekt, fastsatt på bakgrunn av de forutsetninger Høyesterett la til grunn i *Ølberg* (Rt.1933.1524). Sentralt i rettsutviklingen av kapitaliseringsrenten er også dommer i ekspropriasjonssaker. *Noem* (Rt.1986.178) er allerede nevnt, men også *Ulvåkjølen* (Rt.1992.217), *Flåmyra* (Rt.1994.557), *Tosæterkampen* (Rt.1997.428) og *Regionfelt Østlandet* (Rt.2008.195) er sentrale for kapitaliseringsspørsmålet.¹⁰⁰ Utgangspunktet er det samme for ekspropriasjonserstatningen som for erstatning av personskade. Ekspropriaten skal ha sitt fulle tap erstattet. Det sterke vernet av eiendomsverdien er fastsatt i Grunnloven § 105. Utmålingsreglene for ekspropriasjonserstatning følger av lov nr. 17 1984 om vederlag ved oreigning av fast eidegom (ekspropriasjonserstatningslova). Når utgangspunktet sammenfaller med reglene om skade på person, kan det være grunnlag for å trekke analogier mellom de to rettsområdene.

Ulvåkjølen (Rt.1992.217) stadfester det grunnleggende utgangspunkt om at ekspropriaten ikke skal påføres et økonomisk tap.¹⁰¹ Kapitaliseringsrenten fra *Noem* (Rt.1986.178) legges til grunn. I *Flåmyra* (Rt.1994.557), som er avsagt etter *Ølberg* (Rt.1993.1524), fastslår Høyesterett at renten som er lagt til grunn for personskader er veiledende for ekspropriasjonssaker. Flertallet i det forutgående overskjønnet hadde fastsatt kapitaliseringsrenten til 4 %. Dette overskjønnet ble opphevet av Høyesterett. Høyesterett fastslår også at kapitaliseringsrenten som benyttes ved erstatning for skog ikke bør ligge lavere enn ved personskader.¹⁰² Samtidig åpner Høyesterett opp for en lavere kapitaliseringsrente i kjennelsen. Førstvoterende fremholder følgende om en individualisert vurdering av rentenivået:

”Ved fastsettelse av en slik felles, objektivisert kapitaliseringsrente for bruksverdierstatning for skog vil den rentefot som praktiseres ved beregning av erstatning for tap i fremtidig erverv etter personskade, gi veiledning. En objektivisert kapitaliseringsrente for skog bør ikke ligge lavere enn denne rentefoten, jf det jeg har sagt om de hensyn som gjør seg gjeldende. Hvis en generell vurdering av avkastningen

¹⁰⁰ Dommene gjennomgås i Eide 2011 s. 150-155.

¹⁰¹ Eide 2011 s. 150 og *Ulvåkjølen* (Rt.1992.217 s. 228).

¹⁰² *Flåmyra* (Rt.1994.557 s. 563).

i næringen skulle gi grunnlag for en høyere rentefot, må denne benyttes. Som jeg alt har nevnt, åpner imidlertid Noemdommen for en mer individuell vurdering, når det for den enkelte eiendom er "*opplyst spesielle forhold som gir grunn til en særlig vurdering*". Denne vurdering kan gi seg utslag i begge retninger. Hvis det foreligger slike særlige forhold, må det imidlertid fremgå av skjønnsgrunnene." (s. 563)

Denne type individuell vurdering burde også kunne gjøre seg gjeldende i personskadetilfellene.

I *Tosæterkampen* (Rt.1997.428) hadde skjønnsretten lagt til grunn en kapitaliseringsrente på 4 %. De unntak som Høyesterett stadfestet i *Flåmyra* (Rt.1994.557), blir vurdert i forhold til de aktuelle eiendommene. Høyesterett opphever delvis overskjønnets vurderinger, men 4 % kapitaliseringsrente aksepteres for privateiendommer. Denne aksepten skyldes mer prosessuelle hensyn, og kapitaliseringsrentens begrensede økonomisk betydning i denne konkrete saken.¹⁰³

I *Regionfelt Østlandet* (Rt.2008.195) hadde igjen lagmannsretten satt en lavere kapitaliseringsrente. Lagmannsretten hadde ved ekspropriasjonen benyttet en kapitaliseringsrente på 4 %. Rentenivået blir av Høyesterett korrigert og satt til 5 %. Fra førstvoterendes votum kan siteres følgende:

"Etter min mening foreligger det nå en fast høyesterettspraksis for at det i saker om erstatning ved ekspropriasjon eller fredning av fast eiendom, personskadesakene og andre saker hvor det må foretas en neddiskontering av et fremtidstap som hovedregel anvendes en kapitaliseringsrentesats på fem prosent. Av avgjørelser etter årtusenskiftet fra andre saksområder kan det vises til Rt.2000.977 om fastsettelse av vederlag ved bruk av statens forkjøpsrett etter konsesjonsloven og Rt.2007.1308 (avsnitt 66) om innløsning av tomtefeste. Høyesterett har riktignok i de fleste sakene presisert at valg av rentesats i den konkrete saken hører under skjønnsretten. *Jeg forstår imidlertid Høyesteretts praksis slik at det skal mye til før skjønnsretten kan anvende en lågere rentesats enn normalrentesatsen på fem prosent.*" (avsnitt 93)

¹⁰³ *Tosæterkampen* (Rt.1997.428 s. 435).

Dette illustrerer at Høyesterett også her åpner for en lavere rente enn 5 %, men at det må anføres særlig grunner for et slikt avvik. Ved inngrep i næringsvirksomhet kan renten settes høyere.¹⁰⁴ I punkt 7.1, vil det argumenteres for at slike særlige omstendigheter bør kunne gjøre seg gjeldende også i saker om personskade. Det vil føre for langt å gå nærmere inn på den omfattende rettspraksis som knytter seg til ekspropriasjon. For avhandlingens formål og problemstilling er det tilstrekkelig å merke seg at det i ekspropriasjonssaker åpnes for en lavere rente, jf. *Regionfelt Østlandet* (Rt.2008.195). Samtidig er det interessant å konstatere en større tilbøyelighet til å sette lavere kapitaliseringsrente i skjønnsrettene.

Kapitaliseringsrenten er også av betydning i tomtefesteforhold. De siste årene har de nye reglene om innløsning av festekontrakter resultert i flere saker for Høyesterett. I *Ski* (Rt.2011.1254) stadfester Høyesterett at den vanlige kapitaliseringsrenten skal benyttes. Med forutgående henvisninger til *Regionfelt Østlandet* (Rt.2008.195) påpeker førstvoterende at

”[j]eg forstår uttalelsene slik at det er den vanlige kapitaliseringsrente som skal anvendes.” (avsnitt 28)

Lagmannsretten (LB-2010-21359) hadde benyttet ulik rentesats på saksøkerne. En slik individualisering er det i utgangspunktet ikke anledning til. For å kunne differensiere må det fremkomme særlige forhold og disse må redegjøres for, både faktisk og metodevalg, i skjønnsgrunnene.¹⁰⁵ Siden slike særlig forhold ikke fremgikk av skjønnet ble det opphevet. Høyesterett påpeker samtidig at man ved nytt skjønn kan legge til grunn at en kapitaliseringsrente på 5 % normalt vil gi full erstatning, jf. avsnitt (36).

I *Ski* (Rt.2011.1254) konkluderer altså Høyesterett med at normalrenten på 5 % som hovedregel, kan legges til grunn ved all neddiskontering av fremtidige kontantstrømmer. Et interessant eksempel er kapitaliseringsrenten som benyttes for å beregne prisen for landbrukseiendom med konsesjonskrav. I M-4/2004 (Rundskriv fra Landbruks- og matdepartementet) settes kapitaliseringsrenten for jord til 4 %. Dette

¹⁰⁴ Stordrange og Lyngholt 2000, s. 172.

¹⁰⁵ *Ski* (Rt.2011.1254 avsnitt 28)

rundskrivet endrer M-7/2002 hvor renten ble satt til 7 %. I M-4/2004 begrunnes nedsettelsen med den generelle renteutviklingen. Altså lar departementet verdsettelsen styres ut fra mer kortsiktige hensyn enn den man ser Høyesterett anvende i personskadesaker. I rundskrivet fra 2002 settes også kapitaliseringsrenten for skog til 4 %. Renten består av et risikofritt element på 3,5 % og et risikotillegg på 0,5 %. Etter det grunnleggende rundskrivet M-3/2002 (Priser på landbrukseiendommer ved konsesjon, se særlig punkt 8.7. i rundskrivet) er det noe uklart hvorvidt disse rentene er realrenter eller nominelle renter. En nærmere analyse av realrentespørsmålet for landbrukseiendommer faller utenfor avhandlingens problemstilling. Likevel kan det konstateres at renten er lavere enn standardrenten for de øvrige rettsområdene som til nå er gjennomgått.

4.2.2 Menerstatning

Folketrygdloven § 13-17 gir yrkesskadde krav på årlig menerstatning. Vilklarene for erstatning etter § 13-17 første ledd er en varig og betydelig skade av medisinsk art. Andre ledd fastsetter at den årlige erstatningen ikke skal overskride tre firedeler av grunnbeløpet. Skadelidte kan få erstatningen som et engangsbeløp. En slik løsning samsvarer med det generelle utgangspunkt i skl. § 3-9, jf. yforsl. § 10. Dette engangsbeløpet fastsettes på grunnlag av grunnbeløpet på virkningstidspunktet, ftrl. § 13-17 tredje ledd, andre punktum. At virkningstidspunktets grunnbeløp benyttes betyr at man benytter faste priser. Ved å bruke faste priser for å beregne nåverdi vil den fagøkonomiske korrekte metode være å benytte realrenter ved neddiskonteringen. I *Forskrift om beregning av kapitalverdier av trygdeytelser* (FOR 1997-03-25 nr. 273) settes kapitaliseringsrenten til 6 %. Denne renten er altså enda høyere enn den ellers fastsatte normalrenten. At det uttrykkelig lovfestes i § 13-17 at man skal benytte faste priser (samme grunnbeløp for alle årene man beregner erstatning for), gjør at resultatet i menerstatning er ytterligere urimelig med tanke på gjennomgangen i punkt 3.4.

Menerstatning utenfor yrkesskadeområdet benytter den samme kapitaliseringsrente som de øvrige erstatningspostene. I *Hansen* (RG.1995.1021)¹⁰⁶ ble renten for menerstatning satt til 5 %, slik den ble fastsatt til for de øvrige erstatningspostene to år tidligere.

¹⁰⁶ Voldgiftsdom.

Voldgiftsretten anså seg ikke bundet av Rikstrygdeverkets kapitaliseringsrentefot, og én rente for alle erstatningspostene ble ansett som hensiktsmessig. Dette hensynet er også trukket frem i NOU 2011:16.¹⁰⁷ Voldgiftsretten påpekte også at:

”Det står noe uklart for voldgiftsretten hva som er bakgrunnen for at Rikstrygdeverket *ikke har endret kapitaliseringsprosenten etter den renteutvikling som har funnet sted de senere år og etter Høyesteretts dom fra desember 1993*. Etter voldgiftsrettens oppfatning ville dette vært naturlig, ikke minst på bakgrunn av at Rikstrygdeverket hevet renten fra 4 til 6 % i 1980.” (s. 1026)

De spørsmål voldgiftsretten stiller må på bakgrunn av utviklingen etter 1995 anses enda mer betimelige i 2012 enn ved domsavsigelsen. Gitt den økonomiske utvikling som er gjennomgått i avhandlingen, fremstår det som meget spesielt at kapitaliseringsrenten for menerstatning har ligget urørt i over 30 år.

4.2.3 Slutninger fra øvrige rettsområder

Alle rettsforhold som omhandler engangsutbetaling av fremtidige tap eller utgifter må benytte seg av neddiskonteringsmetoden, og dermed må det settes en kapitaliseringsrente. Av de rettsområder som det er vist til ovenfor kommer det frem at man har ulike måter å begrunne rentevalget, og en ulik grad av fleksibilitet. Det ser ut til å foreligge en noe videre adgang til å bruke en individuelt tilpasset kapitaliseringsrente i ekspropriasjonssaker, men at dette ikke har kommet konkret til uttrykk i høyesterettspraksis. Den klare hovedregel, som har snevre unntak, er at kapitaliseringsrenten skal være 5 %. Avviket for konsesjon for landbrukseiendom er begrunnet konkret i den avkastning disse typer eiendommer erfaringsmessig gir. Menerstatning etter folketrygdloven på 6 % fremstår meget urimelig. At man ikke har endret kapitaliseringsrenten på over 30 år, taler i seg selv for at revisjon av forskriften er påkrevd. Spørsmålet for personskadene er hvorvidt dette kan brukes som argumenter for en lavere rente. Den smale åpningen for individualisering bør kunne vurderes også for personskadene. Hvordan en slik individualisering bør kunne anvendes vil det gis en presentasjon av i avhandlingens kapittel 7.

¹⁰⁷ NOU 2011:16 s. 323 første spalte.

5 Tapsbegrensningsplikten som et supplerende element

Skl. § 3-1, som gir skadelidte krav på full erstatning, inneholder også skadelidtes tapsbegrensningsplikt. I skl. § 3-1 andre ledd er tapsbegrensningsplikten formulert på følgende måte:

”Erstatning for tap i inntekt og framtidig erverv fastsettes særskilt og under hensyn til skadelidtes muligheter for å skaffe seg inntekt ved arbeid som med rimelighet kan ventes av ham på bakgrunn av hans evner, utdanning, praksis, alder og muligheter for omskolering. Med inntekt likestilles verdien av arbeid i heimen.”

Tapsbegrensningsplikten er en normativ standard og rettspraksis har hovedsakelig omhandlet utgiftserstatning. Utgifter må være ”nødvendige og rimelige” sett i forhold til den skade som er påført skadelidte, jf. *Skoland* (Rt.1993.1547 s. 1558). I teorien er også den generelle tapsbegrensningsplikten omtalt som en tilpasningsplikt.¹⁰⁸

Skadelidte må innrette seg på en slik måte at skadeomfanget begrenses, og erstatningskravet således reduseres. I relasjon til kapitaliseringsrenten er tapsbegrensningsplikten omtalt som et supplerende element når rentenivået fastsettes, jf. *Ølberg* (Rt.1993.1524 s. 1532).¹⁰⁹ På bakgrunn av rettspraksis er det noe uklart hva som konkret kan tillegges denne plikten. Ordlyden i skl. § 3-1 angir bare tapsbegrensningsplikten i relasjon til å utnytte restarbeidsevnen. Det er likevel klart at Høyesterett i *Ølberg* anvender denne plikten for investeringsmulighetene skadelidte skal benytte seg av.

Avhandlingen vil i de følgende avsnitt redegjøre for tapsbegrensningsplikten generelt, relatere dette til kapitaliseringsrenten og gi en presentasjon av ulike typetilfeller. Foran har det blitt fastslått at man bør benytte realrente som et utgangspunkt for kapitaliseringsrenten. Rentenivået utover den risikofrie realrente vil representere tapsbegrensningsplikten. Altså den risiko skadelidte må bære selv. Hvor stort dette påslaget med rimelighet kan settes til, er tema i de videre drøftelsene.

¹⁰⁸ Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 449.

¹⁰⁹ Denne plikten er også omtalt av Eide 2011 s. 136-137.

5.1 Tapsbegrensningsplikt – lovmotiver, rettspraksis og reelle hensyn

Den generelle tapsbegrensningsplikten er hjemlet i skl. § 3-1 andre ledd. Plikten er eksempelvis formulert i *Psykolog* (Rt.2003.1358 avsnitt 44). Tapsbegrensning kan også vurderes i relasjon til medvirkning i skl. § 5-2. Det er uenighet i teorien om bestemmelsen relaterer seg til både tiltak for å begrense skaden mens den skjer/utvikler seg, eller om bestemmelsen retter seg mot tiltak etter skaden har oppstått.¹¹⁰ For avhandlingens del er det kun den etterfølgende tapsbegrensningen som er av interesse.

Erstatningslovskomiteen la til grunn i sin innstilling at man ved erstatningsutmålingen måtte ”ta hensyn til skadelidtes muligheter til å skaffe seg inntekt ved arbeid som med rimelighet kan ventes av skadelidte.”¹¹¹ Komiteen skriver videre at skadelidte ikke skal kunne nekte å arbeide eller redusere sine inntektsforhold for å få en større erstatning.¹¹² Skadelidte plikter med andre ord å utnytte sin restarbeidsevne og må for øvrig innrette seg på en slik måte at skadens økonomiske betydning blir så liten som mulig. Full erstatning gjelder bare for de økonomiske følgene av skaden, se punkt 2.1. for mer informasjon.

I NOU 1994:20 var også tapsbegrensningsplikten tema. I relasjon til skatteulempe uttaler utvalget at tapsbegrensningsplikten som knytter seg til erstatningssummen, består i at skadelidte må investere denne på en objektivt sett fornuftig måte.¹¹³ Hva denne objektive vurderingen består i, vil variere mellom ulike skadelidte. Plikten er derfor delvis subjektiv, men med et objektivt utgangspunkt. Dette spørsmålet er i NOU 1994:20 drøftet i relasjon til skattebelastningen, så en direkte betydning for kapitaliseringsrenten kan man isolert sett ikke oppstille. I *Ølberg* (Rt.1993.1524) påpeker førstvoterende at tapsbegrensningsplikten, og kapitaliseringsrenten som sådan, må vurderes i forhold til

”[h]va en fornuftig og forsvarlig plassering vil være for en person i skadelidtes situasjon, når det også tas hensyn til at han plikter å begrense sitt tap.”
(s. 1532)

¹¹⁰ Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 416.

¹¹¹ Innst. E. 1971 s. 54, se også Strandberg 2005 s. 90.

¹¹² Innst. E. 1971 s. 54.

¹¹³ NOU 1994:20 s. 42.

Denne uttalelsen er skjønnspreget og vanskelig å trekke noen konkrete slutninger ut av. I sine videre drøftelser siterer førstvoterende *Noem* (Rt.1986.178). Ekspropriaten skal, som påpekt foran i punkt 3.3.2., investere erstatningen slik en fornuftig person ville gjort, men kan ikke pålegges å foreta spekulasjonspregete investeringer.¹¹⁴ Risikofylte investeringer vil kunne gi høyere avkastning, men kan samtidig føre til et større tap enn mer moderate risikoprofiler.

I engelsk rett har *House of Lords* i *Wells v Wells* uttalt at det må gjøres en annen type vurdering av risikoprofil for skadelidte, enn for profesjonelle investorer.¹¹⁵ Svensk rett utbetaler i hovedsak erstatningene som livrenter. Da er ikke den positive tapsbegrensningsplikten av betydning. I mangel av positive norske rettskilder vil reelle hensyn være veiledende for å fastsette det konkrete omfanget av den positive tapsbegrensningsplikten. Hvorvidt ulike skader og skadelidte kan omfattes av forskjellige omfang av tapsbegrensningsplikten vil også være av interesse.

5.2 Kasuistikk – rente og tapsbegrensningsplikt

For å illustrere hvordan renten bør settes for ulike grupper av skadede, gis en fremstilling av fire ulike skadetyper og omfang. Fremstillingen vil gi en indikasjon på hvorvidt det er rimelig å legge til grunn den samme kapitaliseringsrenten for disse skadelidte. De grunnleggende hensyn Høyesterett benytter for fastsettelse av kapitaliseringsrenten trekkes inn fortløpende.

Som vist i punkt 4.2 er det på andre rettsområder åpnet for en mer individuell vurdering av kapitaliseringsrenten. For landbrukseiendommer med konsesjonskrav er renten satt til 4 %. I England er renten 2,5 %. Se mer om engelsk rett i punkt 6.2. Anføres den samme, om enn begrensede, individualisering man ser på andre rettsområder, vil dette vise de urimelige utslagene kapitaliseringsrenten kan gi. Kasuistikken må holdes opp mot den erstatningsrettslige grunnsetningen om full erstatning. På denne måten kan man sammenligne den formelle retten med den reelle retten. Grad av skade og tidsrom vil benyttes som parametre. Gjeldende rett anvender altså samme kapitaliseringssats for

¹¹⁴ Se *Ølberg* (Rt.1993.1524 s. 1533).

¹¹⁵ En fyldig gjennomgang av denne dommen gis i punkt 6.2.1.

alle skadetyper, uansett omfang i skade og tid. *De lege lata* har avhandlingen vist at dette er i tråd med praksis fra Høyesterett, lagmannsrettene og Pasientskadenemnda. Like fullt vil dette utgangspunktet være betimelig å kritisere fra et *de lege ferenda*-perspektiv. En slik *de lege ferenda*-drøftelse må både basere seg på de fagøkonomiske realiteter og det juridiske grunnprinsippet om full erstatning. Drøftelsene vil tidvis kunne karakteriseres som *de sententia ferenda*, jf. foran i punkt 1.3. Utgangspunktet for kasuistikken er den risikofrie realrente, statsobligasjoner benyttes som et utgangspunkt.¹¹⁶

5.2.1 Kort skadeperiode – høy generell funksjonalitet

Flere av de mest betydningsfulle sakene i erstatningsretten gjelder omfattende personskader og store økonomiske tap. Likevel er det skadelidte som har krav på erstatning, men som har mindre komplekse skader og en kortere skadeperiode. Disse skadelidte skal også ha sin erstatning utbetalt som én utbetaling, jf. skl.§ 3-9. En kort skadeperiode vil selvsagt heller ikke føre til fravikelse av ”full erstatning”, jf. skl. § 3-1. Det vises til avhandlingens kapittel 2 for utfyllende informasjon om begrepet.

I det følgende tas det utgangspunkt i en person som er 57 år gammel da vedkommende blir skadet. Skadeperioden frem til pensjonsalder er da 10 år og inntektstapet settes til 100 000 kroner i året. 5 % kapitaliseringsrente legges til grunn. Engangsutbetalingen blir under disse forutsetningene ca. 790 000 kroner.¹¹⁷

Skadelidte får her utbetalt ca. 790 000 kroner for tapt ervervsinntekt. Forskjellen mellom å få 100 000 kroner x 10 = 1 000 000 kroner, er fordelen debitor (her skadelidte) får ved å få utbetalt hele summen forskuddsvis. Oppnår han en realavkastning på 5 % vil tapet dekkes fullt ut, og ved endt skadetid er erstatningsbeløpet brukt opp. Men spørsmålet er om det er rimelig å anta at skadelidte skal oppnå en avkastning på 5 %?

¹¹⁶ Selv om det knytter seg en viss risiko til statsobligasjoner vil dette være et fornuftig utgangspunkt. Dette bekreftes også av Vale 2012, muntlig meddelelse.

¹¹⁷ Denne, og de følgende beregningene er gjort i Compensatio. For oversiktens skyld avrundes beløpene til nærmeste hele tusen.

Det vises til gjennomgangen av statens egen kapitalforvaltning, som viste at Oljefondets realavkastning de siste ti år er 2,2 %. Dette er under halvparten av den avkastning som legges til grunn for skadelidtes kapitalisering. I *Ølberg* (Rt.1993.1524) påpeker Høyesterett at skadelidte skal benytte erstatningen til fornuftige plasseringer, men (s. 1533)” [...], dog slik at det ikke kan kreves at skadelidte foretar investeringer som det knytter seg noen særlig risiko til.” Videre uttaler førstvoterende at

”[e]tter min mening er høy likviditet ikke noe poeng i seg selv. Poenget må være at skadelidte gjennom disponering av erstatningen kan få et beløp til dekning av utgifter ved sin livsførsel. *Jeg bemerker imidlertid at jeg ikke forutsetter at hele erstatningsbeløpet skal disponeres på samme måte. Det må eventuelt kunne fordeles på mer eller mindre likvide investeringsobjekter.*” (s. 1533)

Skadelidte skal med andre ord ikke ta for stor risiko og ikke ha utelukkende likvide midler. Et tap på investeringer vil medføre at skadelidte stilles i en vesentlig dårligere situasjon enn det som følger av intensjonene bak skl. § 3-1 om at han økonomisk skal holdes uskadelig. Høyesterett påpeker også i *Ølberg* (Rt.1993.1524) at:

”Markedet tilbyr i dag mange ulike former for kapitalplassering. *Aktuelle alternativer for disponering av erstatningsbeløp kan være investering i fast eiendom, livrente, obligasjoner, aksje- og rentefond eller plassering på ulike former for høyrentekonti i bank.* Nedbetaling av gjeld vil ofte være et nærliggende og lønnsomt alternativ. Investering i fast eiendom og i livrente har normalt vært ansett å gi god sikring mot inflasjon. Plassering som pantelån i fast eiendom vil kunne gi høy sikkerhet og høyere avkastning enn plassering i bank.”¹¹⁸ (s. 1533)

Alle disse alternativene kan være fornuftige, men Høyesterett tar i for liten grad hensyn til den individuelle tapsperioden. Ved kortvarige skader vil høy likviditet være viktigere enn ved lange skadeperioder. Som påpekt i punkt 3.2 om renter, vil lavere grad av likviditet på generelt grunnlag medføre en høyere rente. Dette moment er også drøftet av *House of Lords* i *Wells v Wells*.¹¹⁹ For en skadeperiode på 10 år vil man måtte ta

¹¹⁸ Alternativene kan ikke forstås som en uttømmende liste.

¹¹⁹ Dommen blir gjennomgått i punkt 6.2.1.

utgangspunkt i at likviditet vil være viktigere enn ved lengre skadeperioder.

Nedbetaling av gjeld er muligens ikke relevant for en eldre skadelidt, og investering i fast eiendom vil også kunne være mindre aktuelt. Fast eiendom er dessuten særlig lite likvid. Dette alternativet bør derfor kunne utelukkes for skadeperioder på ti år og kortere. Den positive tapsbegrensningsplikten, altså risikopåslaget utover risikofri realrente, vil derfor gjøre seg mindre gjeldende på kortere skadeperioder. Benyttes den risikofrie realrente på 2,0 % vil utbetalingen for den skadelidte være ca. 909 000 kroner.

Differansen mellom å benytte gjeldende retts kapitaliseringsrente og en slik realrente er på ca. 119 000 kroner. En betydelig forskjell. I prosent får skadelidte en innteksterstatning som er ca. 15 % høyere enn den gjeldende rett ville lagt til grunn. Sett i forhold til avhandlingens problemstilling, vil det derfor påstås at en slik beregning ligger nærmere opp til den juridiske grunnsetning om full erstatning. En slik slutning tar inn over seg både de juridiske og fagøkonomiske forutsetninger for beregning av inntektstapserstatning.

5.2.2 Kort skadeperiode – fem år

De samme hensynene som er påpekt ovenfor gjør seg enda sterkere gjeldende hvis man tar utgangspunkt i en enda kortere skadeperiode, eksempelvis 5 år. 100 000 kroner er fortsatt det årlige tap. Erstatningen etter gjeldende rett blir da ca. 440 000 kroner

For en så kort skadeperiode blir likviditet viktigere enn ved 10 års skadetid. Ved risiko, og tilhørende tapsmulighet, vil den korte tidshorisonten gjøre det ytterligere krevende for skadelidte å ta igjen et tap som måtte oppstå i skadeperiodens år to ved eventuell aksjehandel. Den positive tapsbegrensningen vil rimeligvis måtte få minkende betydning desto færre år tapet skal dekke.

Ved et mindre antall skadeår vil den langtidsrente som Høyesterett bygger på i *Ølberg* (Rt.1993.1524) være mindre usikker. En kortere tidshorisont vil presumptivt være enklere å gjøre antakelser om, enn ved lange skadeperioder. Førstvoterende skriver i *Ølberg*:

”Den økonomiske utviklingen i samfunnet er imidlertid vanskelig å anslå, *også på relativt kort sikt*, og enn mer for den lange tiden det her er tale om. De sakkyndige har uttalt seg om hvordan de antar at renteutviklingen vil bli i en del år fremover. De har pekt på at prisstigningen er gått ned og at rentenivået har fulgt etter. De regner med at den situasjon vi har i dag - *som samsvarer med utviklingen internasjonalt i den vestlige verden* - vil vedvare, uten at det er mulig å si noe om hvor lenge. Hensett til dette finner jeg det riktig å bruke en noe lavere kapitaliseringsrente enn den som de senere år er brukt i praksis, selv om det rentefall vi står overfor bare har vart kort tid. *Når kapitaliseringsrenten skal dekke et langt tidsrom*, som i foreliggende sak, antar jeg imidlertid at den ikke bør settes lavere enn 5 %.” (s. 1533)

Usikkerheten om renteutviklingen og det lange tidspunkt vil måtte få mindre betydning for korte skadeperioder. Skadelidte i *Ølberg* (Rt.1993.1524) var 7 år gammel da skaden inntraff og inntektstapet strakk seg over hele hans yrkeskarriere.

Rimelighetsbetraktninger bør derfor kunne tale for å benytte en lavere kapitaliseringsrente ved kortere skadeperioder, som det her vises til.

Høyrentekonto i bank gir per april 2012 en årlig nominell rente på cirka 3 %.

Realrenten er den nominelle renten fratrasket inflasjon.¹²⁰ Inflasjonen i 2012 er meget lav, og over et kort tidsrom på 5 år kan det være grunn til å anta at den lave inflasjonen vedvarer. De siste årene har ikke Norges Bank oppfylt inflasjonsmålet på 2,5 %, men inflasjonen har ligget rundt 1,1 %.¹²¹ For så kort tid som 5 år vil det derfor kunne antas en inflasjon på dette nivået. Legger man til grunn en realrente på 2 % ved plassering i bankkonto vil skadelidte ha et erstatningskrav på ca. 477 000 kroner.

Forskjellen fra en rente på 5 % er i eksempelet ikke mer enn ca. 37 000 kroner. I absolutte tall er ikke denne forskjellen stor, og hensyn til et enhetlig system kan tale for ikke å justere renten for korte skadeperioder. Samtidig er det, gitt avhandlingens drøftelser om rentenivå, klart at erstatningsnivået etter gjeldende rett ikke gir skadelidte full erstatning, jf. skl. § 3-1. Selv om forskjellen i kroner ikke er stor, så er det beregningsteknisk enkelt å håndtere.

¹²⁰ Vale 2012, muntlig meddelelse.

¹²¹ Se ”Indikatorer for prisvekst”. Tilgjengelig fra: <http://www.norges-bank.no/prisstabilitet/inflasjon/indikatorer-for-prisvekst/>.

5.2.3 Lang skadeperiode – høy generell funksjonalitet

Som det følger av fremstillingen ovenfor vil den positive tapsbegrensningsplikten gjøre seg mer gjeldende ved lange skadeperioder. De premisser Høyesterett anvender *Ølberg* (Rt.1993.1524) er også direkte relevante for de langvarige skadelidte. Avhandlingens problemstilling og de svar som til nå er gitt på denne, tilsier at man i utgangspunktet skal benytte en risikofri realrente. Tapsbegrensningsplikten i positiv forstand er et supplement til dette utgangspunktet.

For oversiktens skyld legges samme årlig tap til grunn for også denne tapsgruppen. Eksempelet bruker en skadelidt på 27 år, det vil si 40 år med redusert arbeidsinntekt. Erstatningen etter gjeldende rett blir ca. 1 760 000 kroner. Benyttes en risikofri realrente på 2 % blir den samme erstatningen på ca. 2 760 000 kroner.

En lavere rente medfører altså en forskjell i erstatningsutbetalingen på ca. 1 million kroner. Beregningen er i tråd med Eides påstand om at en realrente i *Ølberg* (Rt.1993.1524) ville resultert i dobbelt så stor erstatning.¹²² Over en lang skadeperiode vil likviditetshensynet reduseres, og en mer differensiert investeringsportefølje være mer nærliggende. Dette blir et supplerende element i beregningen. Samtidig kan de drøftelser som *House of Lords* benyttet i *Wells v Wells* gjøres gjeldende - tap på investeringer for skadelidte har en annen type effekt enn for investorer. Hvor langt den positive tapsbegrensningen skal trekkes er et vanskelig spørsmål. Den positive tapsbegrensningsplikten kan skjønnsmessig, med henblikk til rettspraksis, settes til 1 % utover risikofri realrente. Benyttes dette på eksempelet ovenfor blir den endelige erstatningen på ca. 2 340 000 kroner. Dette vil gi en erstatning som ligger ca. 580 000 kroner over det nivået som 5 % rente fører til.

5.2.4 Lang skadeperiode - lav generell funksjonalitet

Den fjerde skadegruppen som skal omtales er skadelidte med omfattende skader, lang skadetid og generell lav funksjonsevne. *Torgersen* (RG.1995.194)¹²³ kan være et illustrerende eksempel. Skadelidte var her ikke i stand til å betjene en elektrisk rullestol. *Torgersen* kunne lese ord for ord, men var ikke i stand til å nyttiggjøre seg av lesingen.

¹²² Eide 2011 s. 127.

¹²³ Se NOU 2011:16 s. 572.

Det vil i relasjon til den positive tapsbegrensning være relevant å undersøke hvor langt denne kan strekkes for en slik person. Er det rimelig å kreve at en så hardt skadet person skal drive relativt aktiv kapitalforvaltning? Og vil det være regler for eventuelle hjelpeverger som umuliggjør en slik forvaltning?

Oppnevnes hjelpeverge for skadelidte eller vedkommende er så hardt skadet at man umyndiggjøres, vil vergemålslovens¹²⁴ regler om formuesforvaltning komme til anvendelse. Det vil i så fall være relevant å undersøke om disse reglene gjør det vanskeligere å oppnå den avkastningen som dagens kapitaliseringsrente tilsier. En analyse av de avkastningsmuligheter som ligger i vergemålsloven vil bli for omfangsrik i forhold til avhandlingens rammer. Spørsmålet behandles derfor ikke ytterligere, men kan være et tilleggsargument til støtte for en lavere kapitaliseringsrente.

¹²⁴ Vgml.

6 Komparativ oversikt

For å vurdere den mest hensiktsmessige måten å fastsette kapitaliseringsrenten på vil det være nyttig å se på hvordan spørsmålet er løst i andre lands erstatningsrett. Det vil bli gitt en presentasjon av utmålingsreglene i Sverige, Danmark og England. Likheter og ulikheter vil belyses. Komparativ analyse må ta hensyn til de ulike utgangspunkter i de forskjellige rettssystemer. Samtidig vil reglene som knytter seg til utmåling, og da særlig tekniske fremgangsmåter for å komme frem til riktig erstatning, være av interesse. Selv om rettssystemene har ulike grunnprinsipper, vil sammenligningene gi et utfyllende perspektiv til norsk rett.

6.1 Relevans og vekt av utenlandsk rett

Den rettskildemessige vekten av utlandsk praksis og lovregulering er ikke tung. Utenlandsk rett kan benyttes som supplerende argumenter, men vil ikke kunne benyttes som argumentbærere på samme måte som norsk praksis. Dette utelukker imidlertid ikke at utenlandsk rett vil kunne brukes til å illustrere at de samme spørsmål løses på ulike måter i andre rettssystemer. Løsningene i utenlandsk rett kan da benyttes som rettslig relevante argumentasjonslinjer¹²⁵ for å supplere håndteringen av særnorske problemstillinger. Som et eksempel på utenlandsk retts betydning kan det vises til *To mistenkelige personer* (Rt.1952.1217). I dommen ble dansk, sveitsisk og amerikansk rett brukt til å begrunne løsningen på et uavklart rettsspørsmål.¹²⁶ Den videre fremstillingen vil utelukkende se på hvordan rettssystemene løser kapitaliseringsspørsmålet i relasjon til fremtidig inntektstap.

Fremtidig inntektstap utmåles individuelt i eksempelvis England og Tyskland.¹²⁷ I Norden er individuell utmåling regelen i Norge, Sverige og Finland.¹²⁸ Standardisert utmåling benyttes i Danmark. I europeisk sammenheng er denne løsningen uvanlig.¹²⁹

¹²⁵ Kjelland 2008 s. 36.

¹²⁶ Eckhoff og Helgesen 2001 s. 285.

¹²⁷ NOU 2011:16 s. 24 andre spalte.

¹²⁸ NOU 2011:16 s. 24 andre spalte.

¹²⁹ NOU 2011:16 s. 24 andre spalte.

I den videre analysen vil de rettssystemer som har det samme individuelle utgangspunkt som det norske være av størst interesse.

6.2 Engelsk erstatningsrett

Engelsk rett bygger på det samme utgangspunkt som norsk erstatningsrett. Skadelidtes tap skal beregnes individuelt, ikke standardisert. Skadelidte skal ha sitt fulle tap erstattet. Erstatning for personskader deles inn i ikke-økonomisk tap, lidt økonomisk tap og fremtidig økonomisk tap.¹³⁰ Den største usikkerheten ved erstatningsutmålingen knytter seg også i engelsk rett til det fremtidige innteksttap. De tre viktigste variablene er fremtidig utvikling av skaden, annet sykdomsforløp som ikke har sammenheng med skaden og fremtidig inntektsevne.¹³¹ Denne usikkerheten og erstatningsinndelingen er overlappende med den man kjenner fra norsk erstatningsrett.¹³² De land som har individuell utmåling vil naturlig nok ha den samme usikkerheten om fremtidig økonomisk tap.

I England og Wales¹³³ har man de siste tiår beveget seg i retning av en mer matematisk og vitenskapelig måte å beregne det fremtidige innteksttap.¹³⁴ Der man tidligere brukte en metode som beskrives som ”rough and ready”, har man nå tatt i bruk aktuarer for å gjøre beregningene. Etter en periode med underkompensasjon, særlig på grunn av at skadelidte ikke fikk full inflasjonskompensasjon, har man i dag en beregningsmåte som i større grad sikrer skadelidte full erstatning.¹³⁵ *House of Lords* dom fra 16. juli 1998 (*Wells v Wells*) hadde stor betydning for rettsutviklingen når det gjelder beregningsmåten av fremtidig innteksttap. Dommen fastslo at man ved kapitalisering skulle benytte en rente på 3 %. Domsresultatet ledet til at *Lord Chancellor*¹³⁶ i *The Damages (Personal Injury) Order 2001*, som forskrift til *Damages Act 1996*, fastsatte kapitaliseringsrenten til 2,5 %.¹³⁷ *Wells v Wells* har blitt påberopt i lagmannsrettens dom i *Florvaag* (LB-2001-247).

¹³⁰ Hodgson and Lewthwaite 2004 s. 373.

¹³¹ Hodgson and Lewthwaite 2004 s. 375 beskriver beregningen som ”extremely difficult”.

¹³² Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 464.

¹³³ De to landene har felles erstatningsregler, mens Nord-Irland og Scotland har egne systemer.

¹³⁴ Hodgson and Lewthwaite 2004 s. 375.

¹³⁵ Hodgson and Lewthwaite 2004 s. 375.

¹³⁶ Den engelske finansministeren.

¹³⁷ McIntosh and Holmes 2007 s. 23.

Dommen gir en utfyllende beskrivelse av kapitaliseringsproblemet. Dommens premisser og drøftelser vil være av relevans for den norske håndteringen av spørsmålet.

6.2.1 Wells v Wells (1998)

Skadelidte i *Wells v Wells* var en 58 år gammel sykepleier, som ble hardt skadet i en bilulykke. Som følge av en pådratt hjerneskade var hun ut av stand til å arbeide. Hun var heller ikke stand til å ta seg av seg selv eller øvrig familie. Skadelidte var avhengig av assistanse livet ut. I *Court of Appeal* ble hun tilkjent i overkant av en million pund.

Wells v Wells omhandlet blant annet nivået på kapitaliseringsrenten. Som utgangspunkt for vurderingen av kapitaliseringsspørsmålet fastslår *House of Lords* er at erstatningen skal sette skadelidte i den samme økonomiske posisjon som om skaden ikke hadde skjedd. Som påpekt i kapittel 2 vil ikke denne summen være en eksakt størrelse, men være et anslag på et samlet fremtidig tap. Hovedspørsmålet for *House of Lords* var om skadelidte kunne ventes å investere sin erstatning på linje med en vanlig investor, eller om man skulle legge til grunn lavere avkastning.

Drøftelsen til Lord Lloyd (førstvoterende som to andre Lords sluttet seg til) omhandler i hovedsak såkalte inflasjonssikre I.L.G.S. (index-linked government stock) og vanlig aksje- og obligasjonsinvesteringer. Historiske data fremlagt i *Wells v Wells* viste at i et langsiktig perspektiv har aksjer gitt god avkastning. Lord Lloyd påpeker samtidig at dette har sammenheng med risiko. En høyere avkastning gjenspeiler tilsvarende høyere risiko. Lord Lloyd mener at man da må vurdere om det er grunn til å forvente den samme investeringsprofilen fra skadelidte, som den man finner hos profesjonelle investorer. Lord Lloyd besvarer dette spørsmålet benektende. Skadelidtes erstatning og investorens investeringer tjener ulike formål. Investoren har den fordel at han kan, forutsetningsvis, unngå å realisere investeringer i nedgangstider. Investorer kan ved kursfall oppleve at deres formue reduseres, men at dette ikke får konsekvenser for deres evne til å dekke levekostutgifter. Skadelidtes situasjon er annerledes.

Erstatningssummen skal fortløpende dekke de økte kostnader og kompensere det inntektstap skaden har medført. Således har ikke skadelidte den samme muligheten til å unngå salg av aktiva ved kursfall eller nedgangstider. At man er avhengig av jevne uttak av erstatningssummen, tilsier at man ikke kan ta den risiko som høyere avkastning fører

med seg. Skulle skadelidte måtte realisere aktiva i nedgangstider vil den øvrige formuen kunne reduseres så kraftig at de kommende års uttak vil bli redusert for å kunne ha midler tilgjengelig frem til tapsperiodens slutt. Dette grunnleggende skillet mellom de to forutsetningene for å investere i et svingende marked, leder *House of Lords* til å redusere avkastningskravet som pålegges skadelidte. Kapitaliseringsrenten settes til 3 %. Lord Lloyd legger også til grunn at skadelidte skal ha full beskyttelse mot inflasjon. Uten en slik beskyttelse gis ikke skadelidte ”full erstatning”.

I 2001 ble som påpekt kapitaliseringsrenten satt til 2,5 %.¹³⁸

6.2.2 Kan domsresultatet være relevant i norsk rett?

Kapitaliseringsrenten har vært til behandling i lagmannsretten fire ganger. I *Florvaag* (LB-2001-247) viste sakkyndig vitne, professor Aanund Hylland, til rentenivået i England og Wales for å begrunne sin påstand om at en rente på 4 % skulle legges til grunn. Lagmannsretten avviste at renten i England og Wales i seg selv kan ha stor betydning for spørsmålet. Lagmannsretten påpekte videre at man ikke kunne vurdere rentespørsmålet uten å se på erstatningsnivået og utmålingen for øvrig. Finansmarkedets innretning ville i følge lagmannsretten også ha betydning.

Kapitaliseringsspørsmålet ble anket til Høyesterett, men ble avvist (HR-2002-814). Domsresultatet er derfor *de lege lata* korrekt, men lagmannsrettens begrunnelse kan diskuteres i et *de lege ferenda*-perspektiv.

Når kapitaliseringsrenten ikke drøftes med begrunnelse om at renten ikke kan” [...] sees isolert fra erstatningsnivået og utmålingen for øvrig”, er dette en upresis slutning. Som påpekt ovenfor i gjennomgangen av *Wells v Wells*, og de generelle drøftelsene om kapitaliseringsrenten, er ikke kapitaliseringsrentens funksjon å regulere selve erstatningsnivået. Renten skal være en korrigering av fordelingen skadelidte får ved å få hele erstatningen utbetalt på oppgjørstidspunktet. De rettslige vurderinger som knytter seg til skl. § 3-1 om full erstatning, de utgifter skadelidte får dekket og de beviskrav som pålegges for fremtidig inntektstap har betydning for erstatningsnivået. Om man

¹³⁸ *The Damages (Personal Injury) Order 2001*, forskrift til Damages Act 1996.

skal benytte nominelle eller reelle rentesatser har også betydning. Se her gjennomgangen av *Sevaldsen* (Rt.1981.138) og eksempler i punkt 1.4. Når lagmannsretten avviser *Wells v Wells* med begrunnelse om erstatningsnivå og utmålingsregler er ikke dette en holdbar begrunnelse. Som gjennomgangen av *Wells v Wells* ovenfor viser, er de vurderinger *House of Lords* gjør også relevante for norsk erstatningsrett. Vurderingene burde kunne benyttes som rettslige argumentasjonslinjer.¹³⁹ En avvisning av dommen burde derfor blitt gjort på annet grunnlag enn forskjeller i erstatningsnivå og utmålingsregler. De vurderinger og domsresultat *House of Lords* kom frem til vil ikke ha en rettskildemessig høy egenvekt,¹⁴⁰ men begrunnelsen i *Wells v Wells* burde likevel kunne benyttes av norske domsstoler.

6.3 Svensk erstatningsrett

I svensk erstatningsrett utmåles inntektstapet individuelt.¹⁴¹ Dette betyr at den samme differansebetraktningen om ervervsevne må foretas når fremtidig inntektstap beregnes.¹⁴² Erstatningen skal altså sette skadelidte i den samme økonomiske situasjon som om skaden ikke hadde inntruffet.¹⁴³ Disse utgangspunktene samsvarer med den norske fremgangsmåten.

Svensk erstatningsrett skiller seg imidlertid vesentlig fra de øvrige nordiske land når det gjelder utbetalingen av personskadeerstatningen. I Sverige utbetales erstatningen som hovedregel i form av livrente.^{144 145} Den svenske løsningen omtales i teorien som et kompromiss.¹⁴⁶ Etter 5 kap 4 § SkL kan erstatning for fremtidig inntektstap fastsettes som livrente, engangsbeløp eller en kombinasjon av de to. Denne ordningen er ment å gi skadelidte en valgfrihet, slik at skadelidte presumptivt vil benytte erstatningen på den mest hensiktsmessige måte.¹⁴⁷ Det som taler for engangsutbetaling er at skadelidte da i

¹³⁹ Kjelland 2008 s. 36.

¹⁴⁰ Eckhoff og Helgesen 2001 s. 28.

¹⁴¹ NOU 2011:16 s. 24 andre spalte og NOU 1994:20 s. 102.

¹⁴² NOU 2011:16 s. 31 første spalte.

¹⁴³ Hellner og Johansson 2000 s. 359.

¹⁴⁴ Hellner og Radetzki 2006 s. 387.

¹⁴⁵ Livrente vil gi skadelidte en årlig utbetaling som tilsvarer det beregnede tapet. Denne årlige utbetalingen verdijusteres for å holde tritt med den generelle prisutviklingen.

¹⁴⁶ Hellner og Radetzki 2006 s. 386.

¹⁴⁷ Hellner og Radetzki 2006 s. 386.

størst grad kan anvende erstatningen slik han selv finner det mest fornuftig. Samtidig er det en fare for at skadelidte plasserer erstatningen på en uhensiktsmessig måte, og ved kapitaltap vil være økonomisk stilt på en slik måte at grunnhensynet om full erstatning ikke blir den vedvarende økonomiske realitet.¹⁴⁸ Denne erkjennelsen av at skadelidte ikke har tilstrekkelig kunnskap om kapitalforvaltning vil være relevant i forhold til vurderinger om kapitaliseringsrenten i norsk rett, jf. den positive tapsbegrensingsplikten.

Når det gjelder verdisikring av livrenten justeres denne årlig av *Finansinspektionen*.¹⁴⁹ En slik årlig justering vil kunne løse de verdisikringsproblemer Høyesterett inngående drøftet i *Ølberg* (Rt.1993.1524 s. 1532-1533).

I NOU 1994:20 og NOU 2011:16 er den svenske erstatningsretten ikke blitt like omfattende behandlet som den danske erstatningsretten.

6.4 Dansk erstatningsrett

Dansk erstatningsrett skiller seg fra det norske system på den måten at Danmark har en mer standardisert løsning. Før lovrevisjonen i 1984, EAL (lov nr. 228 af 23. mai 1984 om erstatningsansvar), var maksimen om ”full erstatning” ikke tillagt betydelig vekt Danmark.¹⁵⁰ Etter loven av 1984 fikk man et system som tok et individuelt utgangspunkt, men som har betydelige elementer av standardisering i seg.¹⁵¹

Etter EAL § 5 beregnes det årlige inntektstap individuelt. Erstatningen skal utbetales som et engangsbeløp. Engangsbeløpet beregnes ved å gange skadelidtes årslønn med ervervsevneprosenten og deretter med kapitalfaktoren 10.¹⁵² ¹⁵³ Ved vedtakelsen av 1984-loven var kapitaliseringsfaktoren 6. I 2001 ble denne hevet til 10, altså en vesentlig forhøyelse av erstatningsnivået. Bakgrunnen for denne justeringen var at de samfunnsøkonomiske forutsetningene for kapitalfaktoren på 6 ikke lenger var

¹⁴⁸ Hellner og Radetzki 2006 s. 386.

¹⁴⁹ Hellner og Radetzki 2006 s. 387.

¹⁵⁰ NOU 2011:16 s. 30 første spalte.

¹⁵¹ NOU 1994:20 s. 97.

¹⁵² Von Eyben og Isager 2007 s. 311.

¹⁵³ Kapitalfaktoren er som påpekt resultatet av kapitaliseringsrenten kombinert med antall år det skal kapitaliseres over.

gjeldende.¹⁵⁴ Siden 1984 hadde rentenivået på obligasjoner falt fra ca. 14 % til 7,5 %. Den lavere avkastning skadelidte oppnådde talte da for revisjon.¹⁵⁵ Fra skadelidte er 30 år reduseres erstatningen med 1 % per år, og fra 55 år med 3 % per år.¹⁵⁶ Videre er det maksimale beløpet skadelidte kan få utbetalt 7 892 000 danske kroner. Beløpet justeres årlig.¹⁵⁷ Den danske kapitaliseringsmetoden blir i NOU 2011:16 kritisert for å være for enkel, og vil vanskelig kunne benyttes i norsk sammenheng uten at man bryter med grunnprinsippet om full erstatning.¹⁵⁸ Det påpekes i utredningen at revisjonen fra 2001 illustrerer løsningens svakheter, og at modellen er gjenstand for debatt i Danmark.¹⁵⁹

6.5 Slutninger fra komparativ gjennomgang

Gjennomgangen ovenfor har vist at andre land har noe ulike løsninger på kapitaliseringsspørsmålet. Selv om utgangspunktet er likt, i størst grad med England og Sverige, avviker måten å fastsette renten på. For norsk retts vedkommende har avhandlingen konkludert med at kapitaliseringsrenten er for lav. I tillegg har løsningen med å fastsette renten gjennom rettspraksis vist seg å være lite dynamisk. For å fastsette kapitaliseringsrenten vil norsk rett med fordel kunne anvende den fremgangsmåten som er valgt i England, det vil si gjennom forskrift. Den svenske løsningen kan også transformeres, men avviker noe mer enn den engelske i forhold til det norske utgangspunkt. Den engelske løsningen er derfor å anbefale.

¹⁵⁴ Von Eyben og Isager 2007 s. 316.

¹⁵⁵ Von Eyben og Isager 2007 s. 317 og NOU 2011:16 s. 27 andre spalte. Se også Betænkning IV 2000 s. 73-74 for bakgrunnsinformasjon

¹⁵⁶ NOU 2011:16 s. 28 første spalte.

¹⁵⁷ NOU 2011:16 s. 28 første spalte.

¹⁵⁸ NOU 2011:16 s. 94 andre spalte.

¹⁵⁹ NOU 2011:16 s. 94 andre spalte.

7 Oppsummering – nivå kapitaliseringsrenten

Avhandlingens problemstilling har vært å analysere om dagens kapitaliseringsrente på 5 % gir et resultat som samsvarer med det overordnede mål om full erstatning.

Innholdet i begrepet full erstatning er gjennomgått. I tillegg er rettsutviklingen, teoretisk kritikk og nyere rettspraksis presentert. Det har også blitt gitt en oversikt over inntektserstatning i andre land.

Resultatet av analysene er at kapitaliseringsrenten i Norge er for høy. Rentenivået som ble fastsatt i *Ølberg* (Rt.1993.1524) er i behov av revisjon. I det følgende avsnitt vil funnene i avhandlingen oppsummeres. Det vil deretter presenteres et forslag til alternativ beregning, og det gis en vurdering av hvordan en slik endring bør fremkomme.

7.1 Hva renten bør være

Avhandlingen har konkludert med at realrenter skal være utgangspunktet for kapitaliseringsrenten. I den juridiske teori har det, som påpekt i punkt 3.4, vært noe uenighet om rekkevidden når det gjelder nettopp dette. Eide mener at Høyesterett ikke tar den fulle konsekvensen av realrentebegrepet.¹⁶⁰ Siden realrente er den eneste riktige å benytte på regnestykker med fastepriser, er det derfor nødvendig å bestemme hvilken realrente man skal legge til grunn. Gjennomgangen av kapitalforvaltningen som staten selv utfører, og de økonomiske utsikter sentralbanksjef Olsen presenterte i sin årstale for 2012, tilsier en betydelig reduksjon av dagens kapitaliseringsrente. Det er en uheldig situasjon at dagens rettstilstand legger til grunn en høyere avkastning hos skadelidte enn den forvalterne av Oljefondet klarer å oppnå. Det minnes om at fondets realavkastning de siste ti årene er 2,2 %. Fra utenlandsk rett kan man vise til at England benytter en kapitaliseringsrente på 2,5 %. Beregningene av inntektstap er også annerledes i Sverige og Danmark.

Gjennom en kasuistisk analyse er det blitt vist at kapitaliseringsrenten får ulike utslag for forskjellige skadeperioder. For skadelidte med lang skadeperiode vil en reduksjon

¹⁶⁰ Eide 2011 s. 127.

av kapitaliseringsrenten utgjøre betydelige beløp. For kortere skadetid vil ikke beløpet bli stort i absolutte termer, men urimeligheten mellom dagens rentenivå og den høye kapitaliseringsrenten kommer tydeligere frem. Det vil være enklere å gjøre antakelser om rentenivået for en kortere periode enn en lengre. Dette taler for at man ved korte skadeperioder bør åpne opp for en mer kortsiktig beregning av kapitaliseringsrenten. Sett hen til dagens nivå bør ikke kapitaliseringsrenten settes høyere enn realavkastningen på statsobligasjoner eller bankinnskudd på høyrentekonto. I punkt 5.2.1 er det redegjort for hvorfor den positive tapsbegrensningsplikten ikke gjør seg gjeldende ved korte skadeperioder, og dertil bør rimelighetsbegrensningen i skl. § 3-1 andre ledd føre til en lavere kapitaliseringsrente.

Som utgangspunkt for både de korte og lange tapsperiodene bør 2 % kapitaliseringsrente legges til grunn. Det må bemerkes at et slikt anslag er beheftet med usikkerhet. Like fullt vil en så lav kapitaliseringsrente føre til at man kommer nærmere den juridiske grunnsetning om full erstatning. Dette utgangspunktet burde benyttes for skadeperioder opp til 10 år. Hvor stort påslag man skal tillegge den positive tapsbegrensningsplikt er det vanskelig å fastsette konkret. I *Ølberg* (Rt.1993.1524) gir ikke Høyesterett utførlige begrunnelser for hvorfor akkurat 5 % ble valgt. En bred skjønnsmessig vurdering ligger bak valget. For skadeperioder på over 10 år vil avhandlingen derfor anslå at en kapitaliseringsrente på 3 % er hensiktsmessig. Et slikt nivå er en betydelig reduksjon, men tar inn over seg de ulike realiteter som følger av skadeperiodens omfang. Hensynet til mindre behov for høy likviditet og en større mulighet til å tåle investeringsmessige konjunkturer, taler for et høyere nivå på kapitaliseringsrenten enn ved korte skadeperioder.

Mot denne konklusjonen står den entydige og langvarige rettspraksis som har etterfulgt *Ølberg* (Rt.1993.1524). Sett i sammenheng med de etterfølgende avvisninger av kapitaliseringsspørsmålet av Høyesterett er det *de lege lata* få holdepunkter for en revisjon. *De lege ferenda*-betraktninger har samtidig vist at det er et klart økonomisk grunnlag for å endre kapitaliseringsrenten. Det kan også trekkes analogier fra den fleksibilitet i kapitaliseringsrenten som finnes på andre rettsområder.

7.2 Hvordan renten bør fastsettes

At Høyesterett har avvist kapitaliseringsspørsmålet en rekke ganger¹⁶¹ taler mot at kapitaliseringsspørsmålet slipper inn til behandling. Samtidig bør de realøkonomiske tilstander tilsi at man på ny foretar en vurdering av de forutsetninger som *Ølberg* (Rt.1993.1524) bygger på. Det må understrekes at førstvoterende uttaler følgende om kapitaliseringsspørsmålet:

”Jeg bemerker for øvrig at det etter min mening kan anføres gode grunner for at kapitaliseringsrenter ved erstatningsutmåling burde fastsettes ved lov eller forskrift.”
(s. 1534)

Oppfordringen fra Høyesterett har ikke blitt fulgt opp fra verken Justis- eller Finansdepartementet. Gitt Høyesteretts manglende vilje til å behandle spørsmålet på nytt, burde lovgiver foreta en regulering. Jeg tilslutter meg derfor forslaget om å fastsette kapitaliseringsrenten ved forskrift.¹⁶²

Forskriften bør utformes på en slik måte at man for de korte skadeperiodene, de mindre enn 10 år, benytter risikofri realrente. Kapitaliseringsrenten bør settes til 2 %. For skader over 10 år anbefales en kapitaliseringsrente på 3 %. Det bemerkes at også de kortsiktige rentene kan variere. Realøkonomisk er man nå inne i en periode med lave renter. Det lave rentenivået har vedvart over lengre tid. Fremtidsutsiktene tilsier at nivået vil holde seg lavt i flere år fremover. Skulle man se en økning i det generelle rentenivået vil dette tale for ny revisjon. Poenget med å benytte forskrift vil være at man enklere vil kunne øke renten hvis en slik utvikling finner sted. En slik løsning har man i England. I Danmark ble kapitaliseringsrenten endret i 2001 på bakgrunn av langvarig reduksjon i det generelle rentenivået.

¹⁶¹ Se eksempelvis *Florvaag* (HR-2002-814) og HR-2005-615-U.

¹⁶² Eksempelvis Eide 2011 s. 157

7.3 Konsekvenser av redusert kapitaliseringsrente

I punkt 5.2. ble det illustrert hvilken betydning en redusert kapitaliseringsrente vil gi. Det vil gi en betydelig økning i erstatningsnivået. Økningen vil få økonomiske konsekvenser for forsikringsselskapene som må bære denne belastningen. Samtidig må det understrekes at det å benytte kapitaliseringsrenten, på tross av dens signifikante betydning, som reguleringsmekanisme av erstatningsnivået er galt. Hvilket nivå erstatningsutbetalingene skal ha er underlagt de lovmessige reguleringer i skl. § 3-1 og de vilkår som stilles til adekvans. Når lagmannsretten i *Florvaag* (LB-2001-247) kommer med antydninger om at erstatningsnivået er et moment for fastsettelse av kapitaliseringsrenten er altså dette en feilslutning.

For forsikringsselskapene er forutberegnelighet et viktig hensyn. Det er av stor betydning når premiene skal fastsettes å kunne anslå de utbetalinger som skal gjøres. Forutsigbarhet er viktigere enn det konkrete nivået.¹⁶³ Forsikringsselskapenes behov for forutsigbarhet tilsier at man ikke bør endre kapitaliseringsrenten for ofte. Dette gjør seg gjeldende for både den kortsiktige og den langsiktige kapitaliseringsrenten, slik det er foreslått ovenfor.

I slutfasen av arbeidet med avhandlingen ble det i Dagens Næringsliv 2. april 2012 publisert et innlegg av advokatfullmektig Bjørnar Oust og doktorgradsstipendiat Are Oust. Innlegget har tittelen ”*Rentevanvidd i retten*”.¹⁶⁴ Forfatterne argumenterer langs de samme linjer som er gjort i avhandlingen. Innlegget stadfester og forsterker de økonomiske argumenter avhandlingen legger til grunn. Advokat Steinar Mageli argumenterte mot Oust og Oust i samme avis 11. april.¹⁶⁵ Det har i tillegg blitt publisert to innlegg til støtte for Oust og Ousts synspunkter.¹⁶⁶

¹⁶³ Haugland 2012, muntlig meddelelse.

¹⁶⁴ Oust og Oust 2012.

¹⁶⁵ Mageli 2012.

¹⁶⁶ Se Halvorsen 2012 og Eide 2012.

7.4 Konklusjon

Avhandlingen har vist at dagens kapitaliseringsrente fører til at skadelidte ikke gis "full erstatning". Skal grunnprinsippet om full erstatning oppfylles er det nødvendig med en betydelig reduksjon av kapitaliseringsrenten. Avhandlingen anbefaler at kapitaliseringsrenten fastsettes i forskrift. For skadelidte med skadeperiode på opptil 10 år bør kapitaliseringsrenten være 2 %. Erstatninger som skal dekke et lenger tidsrom enn dette bør benyttes en kapitaliseringsrente på 3 %.

8 Referanseliste

Norske lover

Grl.	Kongeriget Norges Grundlov, 17. mai 1814.
ftrl.	Lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd (folketrygdloven).
orvl.	Lov 6. april 1984 nr. 17 om vederlag ved oreigning av fast eiendom (ekspropriasjonserstatningslova).
skl.	Lov 13. juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning (skadeerstatningsloven).
vgml.	Lov 22. april 1924 nr. 3 om vergemål for umyndige.
yforl.	Lov 16. juni 1989 nr. 65 om yrkesskadeforsikring.

Litteratur

Eckhoff og Helgesen 2001	Eckhoff, Torstein og Jan E. Helgesen. <i>Rettskildelære</i> . 5. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 2001.
Eide 2012	Eide, Erling. <i>Høyesterett misforstår</i> . I: Dagens Næringsliv 17. april 2012.

Eide 2011	Eide, Erling. <i>Kapitaliseringsrenten og Høyesteretts misforståelse</i> . Tidsskrift for Erstatningsrett. 2011, s. 125-162.
Eide 1995a	Eide, Erling. <i>Valg av investeringsobjekt for erstatningsbeløp</i> . Lov og Rett. 1995, s. 58-64
Eide 1995b	Eide, Erling. <i>Kapitaliseringsrenten – ny episode</i> . Lov og Rett. 1995, s. 351-358.
Eide 1984	Eide, Erling. <i>Renter og verdisikring av pengekrav</i> . Tidsskrift for rettsvitenskap. 1984, s. 477-533.
Fleischer 1963	Fleischer, Carl August. ”Gjeldende rett”. Jussens Venner. 1963, s. 17-42.
Halvorsen 2012	Halvorsen, Øyvind T. <i>Rentevanviddet er reelt</i> . I: Dagens Næringsliv 16. april 2012.
Hagstrøm 2003	Hagstrøm, Viggo. <i>Obligasjonsrett</i> . Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
Hellner og Johansson 2000	Hellner, Jan og Svante Johansson. <i>Skadeståndsrätt</i> . 6. utg. Stockholm: Norstedts Juridik, 2000.
Hellner og Radetzki 2006	Hellner, Jan og Marcus Radetzki. <i>Skadeståndsrätt</i> . 7. utg. Stockholm: Norstedts Juridik, 2006.

Hodgson og Lewthwaite 2004	Hodgson, John og John Lewthwaite. <i>Tort Law Textbook</i> . Oxford: Oxford University Press, 2004.
Hylland 1995	Hylland, Aanund. <i>Renter og kapitalisering. Kommentarer til en avgjørelse i Høyesterett</i> . Lov og Rett. 1995, s. 40-57.
Kjelland 2011	Kjelland, Morten ... [et. al.]. <i>Pasientskaderett</i> . Oslo: Gyldendal Akademisk, 2011.
Kjelland 2008	Kjelland, Morten. <i>Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten</i> . Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2008.
Kjønstad 1995	Kjønstad, Asbjørn. <i>Tre personskadedommer fra Høyesterett</i> . Lov og Rett. 1995, s. 3-39.
Kjønstad 2003	Kjønstad, Asbjørn. <i>Erstatningsretten i utvikling</i> . Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
Lando 1966	Lando, Ole. <i>Komparativ ret som emne for forskning og undervisning</i> . Juristen, 1966, s. 289-295.
Lødrup 1999	Lødrup, Peter. <i>Lærebok i erstatningsrett</i> . 4. utg. Oslo: P. Lødrup, 1999.
Lødrup (medf. Kjelland) 2009	Lødrup, Peter og Morten Kjelland. <i>Lærebok i erstatningsrett</i> . 6. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2009.

- Mageli 2012
Mageli, Steinar. *Ikke noe "rentevanvidd"*.
I: Dagens Næringsliv 11. april 2012.
- McIntosh og Holmes 2003
McIntosh, David og Marjorie Holmes.
*Personal Injury Awards in EU and EFTA
Countries*. Haag: Kluwer Law
International, 2003.
- Nygaard 2000
Nygaard, Nils. *Skade og ansvar*. 5. utg.
Bergen: Universitetsforlaget, 2000.
- Oust og Oust 2012
Oust, Bjørnar og Are Oust. *Rentevanvidd i
retten*. I: Dagens Næringsliv 2. april 2012.
- Stordrange og Lyngholt 2000
Stordrange, Bjørn og Ove Christian
Lyngholt. *Ekspropriasjonserstatningsloven*.
3. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 2000.
- Storesletten 2012
Storesletten, Kjetil. *Olsen har rett! I:*
Aftenposten 9. mars 2012.
- Tilgjengelig fra:
[http://www.aftenposten.no/okonomi/Olsen-
har-rett-6780715.html](http://www.aftenposten.no/okonomi/Olsen-har-rett-6780715.html) [Sisert 11.april
2012].
- Strandberg 2005
Strandberg, Magne. *Skadelidtes hypotetiske
inntekt*. Bergen: Fagbokforlaget, 2005.
- von Eyben og Isager 2007
von Eyben, Bo og Helle Isager. *Lærebog i
erstatningsret*. 6. utg. København: Jurist-
og Økonomforbundets Forlag, 2007.

Forskrifter

Forskrift 21. april 1997 nr. 373 om menerstatning ved yrkesskade
(Menerstatningsforskriften)

The Damages (Personal Injury) Order 2001, 25th June. [England]

Offentlige dokumenter

Innst. 1971

Innstilling fra Erstatningslovkomitéen.
Komiteen til i nordisk samarbeid å utrede
spørsmålet om ny lovgivning om erstatning
for tap i fremtidig erverv og for tap av
forsørger.

NOU 1994:20

Personskadeerstatning

NOU 2011:16

Standardisert personskadeerstatning

Ot.prp. nr. 4 (1972-73)

Om lov om endringer i
erstatningslovgivningen m. m.

St.meld. 10 (2009-2010)

Forvaltning av Statens pensjonsfond.

Tilgjengelig fra:
[www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpu
bl/stmeld/2009-2010/Meld-st-10-2009-
2010.html?id=599137](http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpu
bl/stmeld/2009-2010/Meld-st-10-2009-
2010.html?id=599137)

M-3/2002 (R-974)

Rundskriv fra Landbruks- og
matdepartementet. ”*Priser på
landbrukseiendom ved konsesjon*”

M-7/2002 (R-994)

Rundskriv fra Landbruks- og
matdepartementet. ”*Endringer i rundskriv
M-3/2002 – Priser på
landbrukseiendommer ved konsesjon –
Kapitaliseringsrentefot m.m. for skog.*”

M-4/2004 (R-1075)

Rundskriv fra Landbruks- og matdepartementet. ”Endringer i rundskriv M-3/2002 Priser på landbrukseiendommer ved konsesjon. Kapitaliseringsrentefot på jord og nedre beløpsgrense for prisvurdering ved konsesjonsbehandling av bebygd eiendom.”

M-1/2010

Rundskriv fra Landbruks- og matdepartementet. ”Endringer i rundskriv M-3/2002 Priser på landbrukseiendommer ved konsesjon. Boverdi og nedre beløpsgrense for prisvurdering ved konsesjonsbehandling av bebygd eiendom.”

Utenlandske lover

EAL

Lov nr. 228 af 23. mai 1984 om erstatningsansvar [Danmark]

SkL

Skadeståndslag (1975:207) [Sverige]

Damages Act 1996, 24th July 1996 [England]

Utenlandske forarbeider

Betænkning IV 2000

Revision af erstatningsansvarsloven m.v. Betænkning afgivet af Justitsministeriets arbejdsgruppe vedrørende revision af erstatningsansvarsloven m.v. København 2000.

Tilgjengelig fra:
http://www.statensnet.dk/betaenkninger/1201-1400/1383-2000/1383-2000_hm/hele.html [Sisert 11. april 2012]

Publiserte avgjørelser

Rt.1952.1217 *To mistenkelige personer*

Rt.1969.1308 *Baltic*

Rt.1970.1452 *Dåsvand*

Rt.1981.138 *Selvaldsen*

Rt.1986.178 *Noem*

Rt.1992.217 *Ulvåkjølen*

Rt.1993.1524 *Ølberg*

Rt.1993.1538 *Horseng*

Rt.1993.1547 *Skoland*

Rt.1994.557 *Flåmyra*

Rt.1997.428 *Tosæterkampen*

Rt.1999.1967 *Rott*

Rt.2003.1358 *Psykolog*

Rt.2008.195 *Regionfelt Østlandet*

Rt.2011.1254 *Ski*

RG-1995-194 *Torgersen*

RG-1995-102 *Hansen* Voldgiftsdom 10. februar 1995

Upubliserte avgjørelser

HR-2002-814 *Florvaag*

HR-2005-615-U

LG-1997-409	Gulating lagmannsrett 13. mars 1998	<i>Rott</i>
LB-2001-247	Borgarting lagmannsrett 15. april 2002	<i>Florvaag</i>
LG-2003-9310	Gulating lagmannsrett 12. januar 2005	<i>Hjernesvulst</i>
LH-2004-15868	Hålogaland lagmannsrett 7. januar 2005	<i>Keisersnitt</i>
LB-2010-21359	Borgarting lagmannsrett 10. desember 2010	<i>Ski</i>

Vedtak fra Pasientskadenemnda

PSN-2005-183 *Fødselsskade*

PSN-2007-395

PSN-2008-864

PSN-2009-354

PSN-2009-233

PSN-2009-568

PSN-2010-1143 *Brokkoperasjon*

Engelske avgjørelser

Wells v Wells [1998] 3 All ER 481

Muntlige kilder

Haugland 2012 Hans Haugland. Aktuar.

Kjelland 2012 Dr. juris Morten Kjelland. Førsteamanuensis, Institutt for offentlig rett.

Vale 2012 Bent Vale. Dr.polit. cand.oceon.

Elektroniske kilder

”Indikatorer for prisvekst”

Oversikt over prisvekst.

Tilgjengelig fra:

<http://www.norges->

[bank.no/prisstabilitet/inflasjon/indikatorer-](http://www.norges-bank.no/prisstabilitet/inflasjon/indikatorer-for-prisvekst/)

[for-prisvekst/](http://www.norges-bank.no/prisstabilitet/inflasjon/indikatorer-for-prisvekst/) [Sitert 18. april 2012]

Statsobligasjoner. Årsgjennomsnitt.

Tallmaterialet til tabell 3, s. 31

Tilgjengelig fra:

<http://www.norges-bank.no/no/prisstabilitet/rentestatistikk/statsobligasjoner-rente-arsgjennomsnitt-av-daglige-noteringer/> [Sisert 11. april 2012]

Statens pensjonsfond utland 3. kv. 2011

Kvartalsrapport.

Tilgjengelig fra:

http://www.nbim.no/Global/Reports/2011/Q3/3kv_2011_web_NN.pdf
[Sisert 11. april 2012]

”Stoltenberg: - Vi endrer ikke handlingsregelen”

Nettartikkel, Aftenposten.no

Tilgjengelig fra:

<http://www.aftenposten.no/okonomi/innland/Stoltenberg---Vi-endrer-ikke-handlingsregelen-6764235.html>.
[Sisert 13. april 2012]

”Økonomiske perspektiver” 2012

Tale av sentralbanksjef Øystein Olsen til Norges Banks representantskap og inviterte gjester, torsdag 16. februar 2012

Tilgjengelig (med figurer) fra:

http://www.norges-bank.no/pages/88046/arstale_2012.pdf
[Sisert 11. april 2012]

9 Lister over tabeller og figurer m v

Figur 1:	Rettspraksis og andre hendelser, historisk oversikt.	s. 14
Tabell 1:	Oversikt rettspraksis, påstander og domsresultat.	s. 26
Figur 2:	Illustrasjon av fallende realrenter på statsobligasjoner.	s. 30
Tabell 2:	Anslag på fremtidig realavkastning av SPU.	s. 31
Tabell 3:	Historisk oversikt: årsgjennomsnitt (prosent) av daglige noteringer for statsobligasjoner.	s. 31